

NUORTEN SYRJÄYTYMISEN JA EPÄSOSIAALISEN KÄYTTÄYTYMISEN PSYKOSOSIAALISET TAUSTATEKIJÄT

Iiris Juvonen
Opinnäytetyö, kevät 2016
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Juvonen, Iiris. Nuorten syrjäytymisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen psykososiaaliset riskitekijät. Helsinki, kevät 2016, 76 s., 1 liite.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla nuorten syrjäytymisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen taustalla olevia psykososiaalisia riskitekijöitä. Tavoitteena oli myös tarkastella, millaisia syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä tutkimuksissa mainitaan. Tarkoituksena oli tuottaa tietoa Icehearts ry:lle varhaisista riskitekijöistä. Aineistona opinnäytetyössä olivat suomenkieliset nuorten syrjäytymisestä ja epäsosiaalisesta käyttäytymisestä tehdyt tutkimukset.

Opinnäytetyön menetelmänä oli kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Tutkimuskysymyksen ja hakukriteereiden määrittämisen jälkeen tiedonhaku tehtiin Nelli-portaalista. Tutkimuksille määritettiin sisäänottokriteerit, joiden avulla tutkimuksia karstiin otsikon ja asiasanojen sekä tiivistelmän perusteella. Jäljelle jääneistä tutkimuksista katsaukseen valittiin läpisilmäilyn jälkeen yhdeksän sisäänottokriteereihin sopivaa tutkimusta.

Katsauksen tulokset eivät poikenneet juurikaan aikaisempien tutkimusten tuloksista. Yleisesti voidaan sanoa, että syrjäytymisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen taustatekijät ovat moninaiset. Etenkin moninkertaisilla rikoksenuusijoilla oli useiden tekijöiden kasautuneisuutta jo varhaisissa elämänvaiheissa. Tämä pieni ryhmä teki myös valtaosan ikäryhmänsä tekemistä rikoksista. Syrjäytymisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen taustatekijät liittyivät usein koulutukseen ja toimeentuloon, vanhempien ongelmiin ja vanhemmuuden haasteisiin, lapsen käyttäytymisen haasteisiin ja mielenterveys- ja päihdeongelmiin.

Katsauksen tulokset vahvistavat varhaisen tuen tärkeyttä syrjäytymisen ehkäisyssä. Positiivinen tuki ehkäisee riskiloissa elävää epäsuotuisalta kehitykseltä. Suojaavista tekijöistä ja nuorten omista kokemuksista pitäisi saada enemmän tietoa, jotta lasten ja nuorten elämässä olevia positiivisia tekijöitä voitaisiin vahvistaa.

Asiasanat: nuorten syrjäytyminen, epäsosiaalinen käyttäytyminen, nuorisoriikollisuus, huono-osaisuus, psykososiaalinen riskitekijä, kuvaileva kirjallisuuskatsaus.

ABSTRACT

Juvonen, Iiris. The psychosocial risk factors of youth marginalization and antisocial behaviour. 76 p. 1 appendix. Language: Finnish. Helsinki, Spring 2016. Diaconia University of Applied Sciences, Degree Programme in Social Services, Degree: Bachelor of Social Services.

The purpose of the thesis was to find out the psychosocial risk factors behind the youth marginalization and antisocial behaviour. The aim was also to observe the factors that protect from marginalization. The goal of the thesis was to produce knowledge of the early risk factors for Icehearts ry. The data used in the thesis was existing research done about youth marginalization and antisocial behaviour written in Finnish.

The method of the thesis was descriptive literature review. First the research question and search words were defined. After that information retrieval was made from the Nelli-portal. Researches were removed with the help of the intake criteria based on the title, key words and summary of the researches. After skimming through the researches nine researches were chosen that fitted the intake criteria.

The results of the review were similar to previous research results. Generally there were various influencing factors behind youth marginalization and antisocial behaviour, especially for young people who had committed several crimes. They had cumulated risk factors already in their early childhood. This small group also committed the biggest part of crimes in their age group. The contributing factors for youth marginalization and antisocial behaviour were usually related to education, livelihood, parents' problems or problems of the parenthood, child's behavioural problems, mental health problems or substance abuse.

The results of the review emphasize the importance of the early support while preventing marginalization. Positive support prevents those children who live in high-risk environments from unfavourable development. Knowledge about the preventing factors and the experiences of the young people should be gathered in order to strengthen the positive factors in the lives of the young people.

Key words: youth marginalization, exclusion, antisocial behaviour, juvenile delinquency, underprivileged, psychosocial risk factor, descriptive literature review

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 NUORTEN SYRJÄYTYMINEN	7
3 NUORTEN EPÄSOSIAALINEN KÄYTTÄYTYMINEN	10
4 LAPSEN PSYKOSOSIAALISEN KEHITYKSEN TEKIJÄT	13
4.1 Psykososiaalista kehitystä määrittäviä malleja	13
4.2 Kognitiiviset taidot	15
4.3 Lapsen persoonallisuuspiirteet	16
4.4 Sosioemotionaalinen käyttäytyminen	18
5 PSYKOSOSIAALISEN KEHITYKSEN YMPÄRISTÖTEKIJÄT	22
5.1 Perhe	22
5.2 Vertaissuhteet	25
5.3 Koulu	29
6 KUAILEVA KIRJALLISUUSKATSAUS	32
7 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN	34
8 SYRJÄYTYMISEN JA NUORISORIKOLLISUUDEN TAUSTATEKIJÄT	41
8.1 Syrjäytymisen sosioekonomiset taustatekijät	41
8.2 Haasteet ja mahdollisuudet koulussa	44
8.3 Mielenterveyden- ja käyttäytymisen ongelmat	47
8.4 Päihteidenkäyttö ja antisosiaalisuus	50
8.5 Vertaissuhteet	53
8.6 Perhetaustat	54
8.7 Vanhemmuuden haasteet ja periytyvyys	57
9 ESIMERKKIMALLI SYRJÄYTYMISEN EHKÄISYYN - ICEHEARTS	61
10 POHDINTA	65
10.1 Johtopäätökset ja jatkotutkimusideat	65

10.2 Eettisyys ja luotettavuus	67
10.3 Ammatillinen kasvu opinnäytetyöprosessissa	69
LÄHTEET	72
LIITE 1: Kirjallisuuskatsauksen tutkimukset	76

1 JOHDANTO

Syrjäytyminen, sen ehkäisy ja korjaavat toimenpiteet ovat olleet esillä useissa keskusteluissa. Lasten ja nuorten huostaanotot ovat lisääntyneet erilaisista syrjäytymistä ehkäisevistä laeista ja ohjelmista huolimatta. Suomessa on hyvin vähän tutkimustietoa lasten ja nuorten ongelmien selviämisestä ja vähäisenkin tutkimustiedon käyttäminen on vaikeaa sen pirstaleisuuden vuoksi. Kansainväliset tutkimukset osoittavat, että yleisesti ottaen ennaltaehkäisevät toimet tulevat taloudellisesti edullisemmaksi kuin laitossijoitukset ja pitkäaikainen syrjäytyminen. (Sipilä & Österbacka 2013.) Pitkällä tähtäimellä syrjäytymisen ehkäisyllä voidaan myös vaikuttaa rikollisuudesta aiheutuviin kuluihin, sillä syrjäytyminen voi kasautuessaan myös johtaa epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. Toisaalta epäsosiaalinen käyttäytyminen voi olla myös yksi sosiaalisen syrjäytymisen syistä (Kivivuori 2008, 3).

Syrjäytymisen riskitekijät ovat monesti näkyvissä jo lapsen ja nuoren varhaisissa kehitysvaiheissa, perheessä tai kasvuympäristössä. Erityisesti ennaltaehkäisevää tukea tarvitaan kasvun siirtymävaiheissa (Eduskunnan tarkastuvaliokunta 2013, 8). Opinnäytetyössäni kartoitan kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla millaista tutkimustietoa Suomessa on syrjäytymisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen taustatekijöistä. Kiinnostukseni kohteena on myös tarkastella millaisia suojaavia tekijöitä tutkimuksissa mainitaan. Aiheeni muotoutui yhteistyössä Icehearts ry:n talous- ja kehitysjohtaja Teemu Vartiamäen kanssa. Icehearts pyrkii toimintamallillaan tukemaan varhaisessa vaiheessa erityistuen tarpeessa olevia lapsia ja ehkäisemään siten syrjäytymiskehitystä. Keskusteluissa tärkeimmäksi nousi käsitellä tekijöitä, joihin Icehearts voi toimintamuodollaan vaikuttaa. Sen vuoksi olen rajannut tutkimuksen psykososiaalisen kehityksen riskitekijöihin ja jättänyt pääosin rakenteelliset tekijät tutkimuksen ulkopuolelle. Rajaus oli tarpeenmukainen myös aineiston runsauden vuoksi, jotta opinnäytteestä ei tulisi liian laaja. Aihe on sen ajankohtaisuuden lisäksi tarpeellinen myös ammatillisen kehittymiseni kannalta, sillä psykososiaalisten tekijöiden tarkastelu auttaa minua kehittymään työntekijänä, joka pyrkii auttamaan lapsia ja perheitä oikea-aikaisesti.

2 NUORTEN SYRJÄYTYMINEN

Nuorisolaissa (2006/7) nuoreksi henkilöksi määritellään alle 29-vuotiaat henkilöt. Syrjäytyminen määritellään usein yhteiskunnan järjestelmien, kuten koulutuksen ja työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämiseksi. Usein keskustelussa syrjäytymiseen sisällytetään myös marginalisaatio, huono-osaisuus, alaluokkaistuminen ja köyhyys. Syrjäytymistä voidaan määritellä monella eri tasolla, mutta kaikilla tasoilla se nähdään negatiivisena ilmiönä. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 127.) Nuorille tärkein syrjäytymistä määrittävä tekijä on ystävien vähyys (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2015a).

Yhteiskunnallisella tasolla syrjäytymistä tarkastellaan yhteiskunnallisten muutosten avulla. Yhteiskunnalliset päätökset ja uudistukset voivat vaikuttaa ihmisten elinolojen huononemiseen ja jakaantumiseen hyvä- ja huono-osaisiin. Sitä voidaan tarkastella myös järjestelmän aiheuttamana toimintamahdollisuuksien kaatumisena. Usein keskustelun keskiössä on taloudellisen eriarvoisuuden aiheuttama köyhyys, joka vähentää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan toimintoihin tasavertaisesti muiden kansalaisten kanssa. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 127.)

Sosiaalisten ryhmien tasolla syrjäytymistä voidaan tarkastella esimerkiksi vaikeuksissa elävien sosiaalihuollon asiakkaiden tai sosiaalisesti sopeutumattomien kautta. Tällöin syrjäytymisen ajatellaan aiheutuvan ihmisen omasta toiminnasta ja elinympäristöstä. Sosiaalisten ryhmien näkökulmasta yhteiskunnan tukipalvelujen ei ajatella ehkäisevän syrjäytymistä vaan pikemminkin passivoivan ja aiheuttavan riippuvuutta yhteiskunnasta. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 128.)

Kun syrjäytymisestä puhutaan yksilötasolla, tarkoitetaan sillä usein yksilöllä esiintyvien sosiaalisten ongelmien kasaantumista ja huono-osaisuutta. Esimerkiksi työ- ja koulutusmarkkinoiden ulkopuolella olo, erilaiset elämänhallintaan ja terveyteen liittyvät ongelmat sekä sosiaalisten suhteiden ja yhteiskunnallisen osallisuuden vähyys ovat tekijöitä, joiden kasaantuessa ajatellaan aiheuttavan riskiä

syрjäytyä. Yhteiskunnassamme palkkatyö, perhe, opiskelu ja kulutuksen eri muodot ovat tärkeimpiä ihmisiä yhteen tuovia tekijöitä. Sen vuoksi ihmisillä, joilla ei ole osallisuuden mahdollisuutta edellä mainittuihin tekijöihin on suurin riski syrjäytyä. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 128–129.)

Syrjäytyminen on prosessiluonteista eli huono-osaisuus syvenee elämänkaaren mukaan. Se voi alkaa jo varhaislapsuudessa, sillä kotioiloissa lapsi oppii sen mallin, jonka mukaan hän toimii ympäröivässä yhteiskunnassa, kuten koulussa. Mikäli kotona opittu kulttuuri poikkeaa paljon koulun odottamasta toimintamallista, on lapsen vaikea sopeutua koulun vaatimuksiin ja hän voi karsiutua ammattikoulutuksesta tai jopa jo peruskoulusta. Koulutuksella on taas suuri merkitys työmarkkinoille pääsyyn ja työllä toimeentuloon ja riippuvuuteen yhteiskunnasta. Huono-osaisuuden äärimäisessä kasaantumisessa yksilön elämänhallinta horjuu ja sosiaalisten siteiden heiketessä mukaan tulee usein erilaiset riippuvuudet, sairaudet ja jopa rikollisuus. Syrjäytyminen ei kuitenkaan automaattisesti etene prosessin mukaisesti. Syrjäytymiskehitys voi keskeytyä tai alkaa vasta myöhemmässä vaiheessa erilaisten rakenteellisten tekijöiden ja yksilön elämäntapahtumien myötä. Suurin riski syrjäytymisprosessin toteutumiseen on sellaisilla henkilöillä, joilla on elämässään vähäisesti suojaavia tekijöitä ja sosiaalista tukea. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 133–136.)

Useilla lapsilla on elämässään tekijöitä, jotka suojaavat heitä negatiiviselta kehitykseltä psykososiaalisista riskitekijöistä huolimatta. Yksilöllisiin lannistumattomuustekijöihin kuuluvat sosiaalinen kyvykkyys, ongelmanratkaisukyky, psyykkinen vahvuus ja yhteyden kokemisen tunne. Näiden tekijöiden avulla lapsi saa virikkeitä, hyödyntää perheen ulkopuolisia hyviä vaikutteita sisäistämättä elinympäristön kielteisiä puolia sekä lopulta voi päästä pois kielteisestä ympäristöstä. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 85–87.) Myös lapsen positiiviset temperamentti-piirteet sekä sukupuoli voivat olla yksilöllisiä suojaavia tekijöitä. Tyttöjen riski antisosiaaliseen käytökseen on lievempi kuin pojilla. (Haapasalo 2006, 146–147.)

Vaikeissa oloissa elävillä voi olla suojaavia tekijöitä myös perheessä. Näitä ovat esimerkiksi turvallinen ja pysyvä kiintymyssuhde, hyvät kasvatuskäytännöt ja

hyvä vanhemmuus. Myös perheen ulkopuolinen aikuinen, esimerkiksi lastenkodin hoitaja tai sukulainen, voi toimia kiintymyksen kohteena lapselle. (Haapasalo 2006, 147.) Tärkeää on kuitenkin että tilanteessa ei synny lapselle ristiriitaa lojaaliudessa vanhempaansa kohtaan (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 88). Perhetekijöiden lisäksi myös positiiviset elämäntapahtumat voivat vähentää riskitekijöiden epäsuotuisaa vaikutusta. Tällaisia tapahtumia voivat olla koulussa menestyminen, harrastukseen kiinnittyminen tai terapiaan pääsy. Myös kaveripiiri tai osallisuuden kokeminen yhteisössä, jossa antisosiaalisuus ei ole hyväksyttävää voi suojata lasta riskioissa. (Haapasalo 2006, 147–148.)

Sosiaalisen pääoman uskotaan luovan pohjan esimerkiksi koulumenestykselle, terveiden elämän tapojen noudattamiselle ja yhteiskunnan normeihin sopeutumiselle. Sosiaalinen pääoma voi olla osittain saatua ja osin rakennettua. Saatuja sosiaalisia resursseja ovat esimerkiksi kasvatusyhteisössä saadut normit, arvot, luottamus yhteisön tuki ja sosiaaliset verkostot. Näiden pohjalta nuori rakentaa omaa sosiaalista pääomaansa, kuten sosiaalisia verkostoja. Nuorten kohdalla sosiaalista pääomaa voidaan tarkastella perheen, koulun ja lähiympäristön tukena, kontrollina, valvontana ja luottamuksena. Sosiaaliseen pääomaan kuuluu myös nuorelle tärkeiden aikuisten yhteistyö sekä lapsen ja vanhemman välinen hyvä suhde. Nuorten kohdalla myös vertaisryhmä tuottaa sosiaalista pääomaa. (Salmi 2006, 189–192.)

Tässä katsauksessa syrjäytymisellä tarkoitetaan huono-osaisuuden kasautumista, toimintamahdollisuuksien kaventumista sekä sosiaalista sopeutumattomuutta. Suojaavilla tekijöillä tarkoitetaan sekä lapsen yksilöllisiä suojaavia tekijöitä sekä sosiaalista pääomaa.

3 NUORTEN EPÄSOSIAALINEN KÄYTTÄYTYMINEN

Nuoreksi rikoksentehtäjäksi määritellään laissa 15–20 -vuotiaat rikokseen syyllistyneet nuoret (Laki nuorista rikoksentehtäjöistä 262/1940). Nuoruudessa tehdyt rikokset voidaan noin puolessa tapauksista laskea nuoruuden kokeiluvaiheeksi, joka ei tunnu enää mielekkäältä varhaisaikuisuuden elämänmuutosten tullessa vastaan. Yleiset nuorten tekemät rikokset liittyvät vapaa-ajanviettoon, päihteisiin ja ikärajoja koskeviin säännöksiin. Vahingonteot, autovarkaudet ja ryöstöt ovat yleisiä nuorten keskuudessa, kun taas suunnitelmalliset rikokset kuten petokset, kavallukset, talousrikokset ja henkirikokset ovat harvinaisia nuoruusiällä. Kokonaisuudessaan miehet tekevät enemmän rikoksia, mutta 15–16 -vuotiaina sukupuolieroja ei juurikaan ole näkyvissä. Pidempiaikainen rikoskäyttäytyminen näkyy usein jo varhaisessa vaiheessa aggressiivisuutena, ongelmakäyttäytymisenä ja vaikeuksina sosiaalisessa elämässä. (Salmi 2015.) Nuoruuteen rajoittuvan rikoskäyttäytymisen voidaan suurelta osin ajatella johtuvan ympäristötekijöistä, kuten rikollisesta vertaisryhmästä (Aaltonen & Kivivuori 19).

Epäsosiaalista käyttäytymistä voidaan pitää huono-osaisuuden äärimäisenä kasaantumisenä (Järvinen & Jahnukainen 2001, 134). Toisaalta epäsosiaalinen käyttäytyminen voi olla myös yksi sosiaalisen syrjäytymisen syistä (Kivivuori 2008, 3). Epäsosiaaliseen käyttäytymiseen liitetään usein termi antisosiaalisuus. Antisosiaalisuudella tarkoitetaan sosiaalisten normien tai muiden ihmisten oikeuksien jatkuvaa rikkomista. Antisosiaalisuus voidaan määritellä kolmella tavalla, jotka ovat sosiaalisten normien ja lakien rikkominen, persoonallisuuspiirteet ja yksilökohtaiset ominaisuudet jotka ovat yhteydessä normirikkomuksien todennäköisyyteen sekä psykiatristen kriteeristöjen avulla. Yksilökohtaisia normirikkomuksille altistavia ominaisuuksia voivat olla aggressiivisuus, impulsiivisuus, heikko itsehillintä ja negatiivinen emotionaalisuus. (Jokela 2006, 101–102.) Myös kognitiiviset kyvyt ja lukihäiriö ovat riskejä rikoskäyttäytymiselle yksilötasolla (Aaltonen & Kivivuori 2009a, 19).

Suurin riski antisosiaaliseen kehitykseen on lapsilla, joilla on sekä perinnöllinen alttius siihen ja kasvuympäristössä on antisosiaalisia aikuisia, jotka toteuttavat

ankaraa ja epäjohtonmukaista kasvatusta. Antisosiaalisuus aiheuttaa vaikeuksia koulussa ja kaveripiirin ulkopuolelle jäämistä ja siitä johtuen sosiaalisten taitojen puutteellista kehitystä. Nämä vaikeuttavat nuoruusiässä koulutukseen ja työelämään pääsystä. Antisosiaaliset nuoret myös hakeutuvat toisten antisosiaalisten seuraan ja siten rikollinen käyttäytyminen vahvistaa itseään. (Jokela 2006,114.)

Taloudellisen ja sosiaalisen huono-osaisuuden ja rikosaktiivisuuden välillä on todettu olevan yhteys. Suuret tuloerot määrittävät vahvasti väkivaltakäyttäytymistä elintasoerojen ollessa merkittävät. (Salmi, Kivivuori & Sirén 2009a, 11.) Yksilö voi olla sosiaalisesti huono-osainen ilman, että on taloudellisesti huono-osaisessa asemassa. Sosiaalisten siteiden ja kontrollin puute kasvattavat rikoskäyttäytymisen riskiä. Rikollisuudelta suojaavia tekijöitä taas voisi kutsua käsitteellä sosiaalinen pääoma, joka sisältää kontrollin lisäksi yhteisöllisyyttä, kuten sosiaalisen tuen ja läheisiä ihmissuhteita. Sosiaaliseen pääomaan kuuluvat myös perhe, koulu, kulutus ja työelämä. (Salmi, Kivivuori, & Sirén 2009b, 15.)

Erilaisissa perheeseen liittyvissä riskitekijöissä huomionarvoista on vanhemmuuden laatu. Vanhemmuus voi haavoittua esimerkiksi vanhempien rikoskäyttäytymisen, epäsosiaalisuuden, mielenterveysongelmien sekä päihteidenkäytön vuoksi. Nämä tekijät myös välittyvät usein lapsille heikkojen kasvatuskäytäntöjen vuoksi. Äärimäisessä muodossa huonot kasvatuskäytännöt voivat ilmentyä väkivaltana lasta kohtaan. Itse koettu väkivalta ja väkivallan näkeminen perheessä näyttää altistavan käytösongelmille ja myöhemmälle epäsosiaaliselle käyttäytymiselle. Väkivalta kotona vaikuttaa lapsen turvallisuuden kokemukseen, vähentää emotionaalista tukea ja luottamusta läheisiin ihmisiin ja on stressitekijä lapsen elämässä. (Haapasalo 2006, 134–136, 142–144.)

Vanhempien ero, huoltajien vaihtuvuus sekä sijoituspaikkojen usea vaihtuminen voivat olla riskitekijä lapsen rikoskäyttäytymisen syntymiselle. Tässäkin huomionarvoista on jatkuvatko vanhempien keskinäiset ristiriidat myös eron jälkeen, lapsen kokema vanhemmuus sekä kasvatuskäytännöt heikentyminen epävakaiden jaksojen aikana. Vanhemmuuden ja kasvatuskäytäntöjen heikentyminen muuttuvissa tilanteissa voivat vaikeuttaa turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä. (Haapasalo 2006, 131–134.)

Yksinhuoltajuus voi myös olla riski lapsen aggressiivisuuden kehitykselle. Yksinhuoltajuuteen liittyy usein paljon talouden, asuinympäristön ja vanhemmuuden stressitekijöitä, jotka vaikuttavat lapsen sopeutumiseen. Äidin nuori ikä yhdessä alhaisen koulutustason kanssa voi olla riskitekijä lapsen pidempiaikaiselle aggressiivisuudelle ja epäsosiaaliselle kehitykselle erityisesti poikien kohdalla. Nuorena vanhemmaksi tuloon liittyvät stressitekijät perheessä näyttävät vaikuttavan enemmän poikien kuin tyttöjen kehitykseen. Nuorena vanhemmaksi tulo myös voi myös lisätä perherakenteiden muutoksia, taloudellisia ongelmia ja vanhemmuuden puutteita. Taloudelliset ongelmat voivat lisätä vanhemmuuden stressiä sekä heikentää kasvatuskäytäntöjä, mikä vaikuttaa negatiivisesti käytösongelmien syntymiseen. Hyvä vanhemmuus taas vähentää köyhyyden epäsuotuisaa vaikutusta. Tärkeämpää onkin tarkastella laajemmin perheen sosioekonomista taustaa, rakennetta ja stressitekijöitä, sillä mitä enemmän huono-osaisuuden kasaantumista lapsella on, sitä vahvempi on riskitekijöiden vaikutus. (Haapasalo 2006, 129–133.)

Tässä katsauksessa epäsosiaalisella käytöksellä tarkoitetaan yksilökohtaisia, epäsosiaaliselle käytökselle altistavia persoonallisuuden ominaisuuksia, normeja rikkovaa käytöstä eli rikoskäyttäytymistä sekä nuorisorikollisuutta. Katsauksessa tarkastellaan epäsosiaalista käyttäytymistä sekä syrjäytymisen äärimmäisenä muotona että syrjäytymiskehitystä edesauttavana tekijänä.

4 LAPSEN PSYKOSOSIAALISEN KEHITYKSEN TEKIJÄT

4.1 Psykososiaalista kehitystä määrittäviä malleja

Transaktiomallin mukaan lapsi ja hänen ympäristönsä ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja lapsi on aktiivinen toimija myös ympäristönsä muuttajana. Mallin mukaan lapsen myöhempi kehitys kasautuu ajan kuluessa aiemman kehityksen päälle. Lapsi vaikuttaa kehittyessään vanhempiinsa ja aiheuttaa heissä reaktioita, jotka muovaavat lapsen kasvuympäristöä ja lapsen myöhempää kehitystä. Transaktiomalli siis yhdistää systeemiteorian, joka kuvaa lapsen eri järjestelmien ja ajan vuorovaikutusta, eli kehitystä tiettyinä aikoina ja vaiheteorian, jonka mukaan lapsen myöhempi kehitys määrittyy sen pohjalta, kuinka hän on onnistunut saavuttamaan varhaiset kehitystehtävänsä. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 44–45.)

Kehityksen transaktiomalli sisältää monia eri tasoja, joilla vuorovaikutusta tapahtuu. Bronfenbrennerin ekologinen malli kuvaa lapsen synnynnäisten tekijöiden ja häneen vaikuttavien eritasoisten ympäristötekijöiden välistä vuorovaikutusta. Mikrotasolla keskiössä ovat lapsen synnynnäiset ominaisuudet, lapsen perhe, päiväkotiki, kaveripiiri, koulu ja asuinympäristö. Seuraavaksi tulevalla mesotasolla tarkoitetaan mikrotason eri tahojen välistä vuorovaikutustapaa. Seuraavalla tasolla, eksotasolla, on paikallisyhteisö, johon mikrotason tekijät kuuluvat ja viimeisellä tasolla, makrotasolla, ovat yhteiskunta ja lainsäädäntö. Malli kuvaa kehityksen monisyisyyttä ja ajan merkitystä siinä sekä sitä, kuinka biologiset, psykologiset ja sosiaaliset tekijät ovat vuorovaikutuksessa. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 45–48; Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2014, 26.)

Kehitystä voidaan kuvata myös kehityslinjojen kautta. Kehityksen alkuvaiheessa myönteisen ja kielteisen kehityksen linjat ovat lähellä keskilinjaa. Kasvatusympäristöjen kasautuneen myönteisyyden tai kielteisyyden vuoksi linjat etäännyvät toisistaan kehityksen myötä. Huomioitavaa on kuitenkin, että normaalikehitykseen voidaan päästä hyvin erilaisia kehityslinjoja. Kehityslinja kuvastaa myös varhaisen puuttumisen ja varhaisten haavoittuvuustekijöiden huomaamisen tärkeyttä,

sillä kehityksen alkuvaiheessa lasta on helpompi ohjata takaisin normaalikehityksen linjalle lisäämällä positiivisia kokemuksia ja uusia käyttäytymismalleja. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 48–52.)

Lapsella ja nuorella on eri ikävaiheissa kehitystehtäviä, joiden onnistunut ratkaiseminen määrittelee vaiheteorian mukaan myöhempien kehitystehtävien saavuttamista. Vanhemman tehtävä on auttaa lasta ratkaisemaan kehitystehtävät sopeuttamalla käytöksensä kuhunkin kehitystehtävään sopivaksi. Broberg, Almqvist ja Tjus (2005, 52–53) jakavat lapsen kehitystehtävät Cummingsia ynnä muita mukaillen kolmeen ikävaiheeseen, jotka ovat alle kouluikä, kouluikäinen ja teini-ikäinen. Alle kouluikäisen kehitystehtäviin kuuluu kiintymyssuhteen muodostaminen hoitajaan, maailman tutkiminen, kielen kehitys, minän eriytyminen ympäristöstä, mielenteoria, itsehillintä sekä yhteistyökyky. Kouluikäisen kehitystehtäviin kuuluu sopeutuminen kouluun, koulumenestys, myönteinen minäkuva, hyvät kaverisuhteet sekä käyttäytymissäntöjen noudattaminen. Teini-ikäisen kehitystehtäviä ovat siirtyminen itsenäiseen koulutyöskentelyyn, vapaa-ajan harrastukset, läheiset ystävyysuhteet, seksuaalinen identiteetti ja rakkaussuhde, eheä minuus sekä kuuluminen yhteiskuntaan.

Tässä katsauksessa mukaillaan Bronfenbrennerin ekologista mallia sekä vaiheteoriaa. Katsauksessa on huomioitu lapsen yksilöllisten ominaisuuksien sekä hänen kasvuympäristönsä vuorovaikutustapa. Vaiheteorian mukaisia kehitystehtävien saavuttamista tarkastellaan yhteiskuntaan sopeutumisen näkökulmasta. Lapsen psykososiaalista kehitystä tarkasteltaessa on tärkeää huomioida vanhemman ja lapsen vuorovaikutustapa, lapsen mahdollisia käyttäytymisen ja tarkkaavaisuuden haasteita sekä poikkeavuuksia lapsen kontakti- ja säätelykyvyssä (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015b), joten myös näihin on kiinnitetty katsauksessa huomiota.

4.2 Kognitiiviset taidot

Kognitiiviset taidot ja lukihäiriö ovat tekijöitä, joka vaikuttaa lapsen rikoskäyttämisen kehittymiseen (Aaltonen & Kivivuori 2009, 19). Tärkeiden taitojen oppimisella ja koulumenestyksellä on suuri merkitys nuoren jatkokouluttautumisella ja työelämässä pärjäämisessä. Tässä luvussa kuvaan lyhyesti niitä lapsen kognitiivisten taitojen kehitystä, jotka ovat merkityksellisiä hänen psykososiaalisen kehityksensä kannalta.

Varhainen herkistyminen ja synnynnäiset valmiudet ennustavat lapsen myöhempiä kielellistä kehitystä ja lukemaan oppimista. Myös motoriset toiminnot ovat yhteydessä kognitiivisen toiminnan kehittymiseen. Motoristen toimintojen viivästymän on todettu olevan yhteydessä kielellisen kehityksen viivästymään lapsilla, joiden suvussa on riski lukivaikeuteen. Lapsi myös havaitsee maailmaansa liikkumalla ja käsittelemällä ympäristössään olevia esineitä. Näiden toimintojen avulla lapsi oppii ennakoimaan toimintansa seurauksia. Kyky liikkua itsenäisesti eri tasoissa kehittää lapsen havainnointi- ja tiedonkäsittelyvalmiuksia. (Nurmi ym. 2014, 27–28, 32; Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 97–98.)

Lapselle on tärkeää tarjota stimulaatioita juuri eri taitojen oppimisen herkkyyskausina. Taidon oppiminen vaikeutuu, mikäli malleja ei ole opittu herkkyyskauden aikana. Herkkyyden lisäksi totumisella on tärkeä rooli oppimisessa. Tottuminen vähentää jo tuttuun asiaan reagointia ja vapauttaa energiaa uusien asioiden havainnointiin. Oppimista voidaan jäsentää eri tavoin: yhteyksien ymmärtäminen eri asioiden välillä, mallin jäljittely, toimiminen tiedostamattomien yhteyksien sekä niiden kielellisten yhteyksien mukaan. Tärkeää kognitiivisen kehityksen kannalta on myös se, millä tavoin lapsi suuntautuu uusiin asioihin, tottuu ja suhtautuu muutokseen. Olennaista oppimisessa on, että lapsi kykenee jo varhaisessa vaiheessa myös ehkäisemään reaktioitaan, sillä se on pohjana toiminnan suunnittelulle ja itsesäätelyn kehitykselle. (Nurmi ym. 2014, 29–30.)

Lapsen oppimat asiat ja kokemukset taltioituvat hänen muistiinsa mielikuviksi kokemuksen eri piirteistä lapsen sen hetkisten kognitiivisten taitojen mukaisesti. Mielikuvat auttavat lasta tapahtumien jäsentämisessä ja mieleen painamisessa

sekä tulevien tapahtumien ennakkoinnissa. Keskilapsuudessa tapahtuu nopeaa muistitoimintojen kehittymistä. Lapsi oppii käyttämään eri aivotoimintoja yhdessä ja hänen elämänilmiöitä selittävä käsitteistönsä laajentuu. Hän oppii käyttämään myös erilaisia muististrategioita, kuten toistamista, muistiainesten järjestelyä ja luokittelua sekä aiemman ja nykyisen tiedon yhdistämistä. (Nurmi ym. 2014, 56–57, 92–93.)

Aivoissa tapahtuu seitsemännen ikävuoden jälkeen kehitystä, joka mahdollistaa eri toimintojen paremman yhteistyöskentelyn. Erityisesti ajatellaan toiminnan suunnittelun ja ohjailun parantuvan. Lapsi oppii myös liittämään tiettyyn tilanteeseen useita piirteitä ja alkaa hyödyntää mielensisäisiä representaatioita ajattelusaan pelkkien välittömien aistihavaintojen sijaan. Lapsi on tottunut ratkaisemaan ongelmia sisäisten mallien, skeemojen avulla, jotka ovat kehittyneet vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Aivojen kehittyessä hän kykenee miettimään erilaisia vaihtoehtoja toimimattomiin ongelmanratkaisuihin ja toimintaan tulee lisää joustavuutta. Lapsi oppii myös ymmärtämään kolmiulotteisia malleja ja symboleita, osaa luokitella asioita sekä kykenee loogiseen päättelyyn. Symbolinen kehitys on tärkeää lapsen emotionaalisenkin kehityksen kannalta, sillä symboleiden avulla lapsi kykenee muokkaamaan ympäröivää todellisuuttaan sekä kokeilemaan asioita, joita muuten ei uskaltaisi kokeilla. Myös lapsen egosentrisyys, eli vaikeus ymmärtää toisen ihmisen näkökulmaa, vähenee ajattelun kehittyessä. Hän oppii asettumaan toisen ihmisen asemaan ja vaihtamaan perspektiiviä. Lapsi oppii ymmärtämään, että ihmisillä voi olla erilaiset käsitykset sosiaalisista tilanteista ja myöhemmin arvioimaan toisen ihmisen tarkoituksia, toimintaa ja tunteita. (Nurmi ym. 2014, 66, 81, 89 – 92.)

4.3 Lapsen persoonallisuuspiirteet

Lapsen psykososiaalista kehitystä tarkasteltaessa on tärkeää huomioida lapsen mahdollisia käyttäytymisen ja tarkkaavaisuuden haasteita sekä poikkeavuuksia lapsen kontakti- ja itsesäätelykyvyssä (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2015b). Yksilökohtaiset synnynnäiset temperamenttipiirteet, kuten aggressiivisuus, im-

pulsiivisuus, alhainen itsekontrolli ja negatiivinen emotionaalisuus selittävät osaltaan antisosiaalista käyttäytymistä, mutta merkittävää on ympäristön vuorovaikutus temperamentti- ja persoonallisuuden kanssa (Aaltonen & Kivivuori 2009, 19–20). Temperamentti on persoonan pysyvä ja synnynnäinen osa, joka tarkoittaa ihmisen yksilöllistä tapaa reagoida ärsykkeisiin tai toimia tietyllä tavalla. Temperamentti määrittää ihmisen aktiivisuutta, sitä kuinka hän ilmaisee tunteitaan ja mihin hän keskittyy tarkkaavaisuutensa. (Keltinkangas-Järvinen 2008, 37.) Temperamentin muovautumista ympäristön ja lapsen kokemusten vaikutuksesta kutsutaan persoonallisuudeksi. Kasvatuksella pyritään lieventämään eri temperamentti- ja persoonallisuuden ääripäitä, jotta ihmisten käyttäytyminen ja arvot olisivat riittävän samanlaisia ja heidän olisi helpompi toimia toistensa kanssa. Kasvatuksen avulla lapselle opetetaan toimintamalleja, joilla hän voi paremmin hallita temperamenttiaan. Lapsen itsehallinnan ja itseohjautuvuuden lisääntymistä kutsutaan persoonallisuuden kehitykseksi. Temperamentti itsessään ei määrittele lapsen tulevaa kehitystä, vaan se kuinka hänen temperamenttiinsä suhtaudutaan ja millaista palautetta hän toiminnastaan saa. Kasvatuksella luodaan pohja lapsen itsetunnolle ja toimintamalleille. (Keltinkangas-Järvinen & Mullola 2014, 30–35.)

Thomas ja Chess määrittelevät temperamentti- ja persoonallisuustyyppiä yhdeksän piirrettä: aktiivisuus, biologisten toimintojen rytmisyys, lähestyminen tai vetäytyminen uusissa tilanteissa, sopeutuminen rutiinien muutoksiin, vastaus- eli responsiivisuuskynnyksien korkeus, reaktioiden intensiivisyys tai voimakkuus, mielialan laatu, häirittävyys ja tarkkaavuuden kesto ja sinnikkyys. Näistä temperamentti- ja persoonallisuustyyppien muodostivat kolme temperamenttityyppiä, jotka ovat helppo temperamentti, hitaasti lämpenevä temperamentti ja vaikea temperamentti. (Keltinkangas-Järvinen 2008, 48–62.)

Helppoa temperamenttia luonnehtii lapsen päivä- ja ruokailurytmin säännönmukaisuus, sopeutuminen uusiin asioihin melko helposti ja ärsykkeiden sietäminen. Lapsi on myös pääsääntöisesti hyväntuulinen eivätkä pettymykset aiheuta suurta intensiivistä reaktiota. Temperamenttiltaan helpot lapset myös noudattavat sääntöjä ja aikuisten vaatimuksia ja ovat niin sanotusti helppoja kasvatettavia. Temperamenttiltaan hitaasti lämpenevät lapset eivät reagoi kovin vahvasti asioihin.

Heidän sopeutumisensa uusiin tilanteihin ja ihmisiin kestää kauan ja ne aiheuttavat hiljaista negatiivista vastustusta. Lapsi on tyytyväisimmillään tutussa ympäristössä ja totutussa säännöllisessä rytmissä. Muutokset ovat hänelle vaikeita, mutta saadessaan aikaa ilman paineita tutustua uusiin asioihin, kiinnostuu hän niistä positiivisella tavalla. Vanhempien tulisikin huomioida tämä antamalla lapselle aikaa sopeutua uusiin asioihin. Vaikeassa temperamentissa lapsen ruokailu- ja unirytmit ovat epäsäännöllisiä ja ennakoimattomia. Lapsi protestoi voimakkaasti kaikkea uutta ja rutiineista poikkeavaa. Hän reagoi usein vetäytymällä, varautuneesti tai vältellen uusiin sosiaalisiin tilanteisiin. Hän turhautuu helposti ja on usein huonotuulinen. Temperamentiltaan vaikea ei tarkoita kuitenkaan sitä, että lapsi olisi vaikea tai temperamenttipiirre olisi huono, vaan että se vaatii paljon työtä kasvattajilta. (Keltinkangas-Järvinen 2008, 62–67; Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 67–68.)

Lapsen temperamenttipiirteiden ja vanhemman kasvatuskäytäntöjen välisen vuorovaikutuksen ajatellaan olevan yhteydessä lapsen tulevaan käyttäytymiseen. Esimerkiksi lapsen herkkä ärtyvyys voi herättää vanhemmassa ärtymystä ja rankaisevaa kasvatusta, joka taas voi vahvistaa lapsen kielteisiä reaktioita ja käytösongelmia. Osittain myös temperamenttipiirteiden, kuten impulsiivisuuden, periytyminen vanhemmalta lapselle voi olla yhteydessä epäsosiaalisen käyttäytymisen kehitykseen. Kasvatuskäytännöillä voidaan vaikuttaa antisosiaalisten käyttäytymispiirteiden, kuten aggressiivisuuden ja valehtelun syntymiseen. Kasvattajan ei tulisi suhtautua aggressiivisuuteen kovalla kurilla, vaan pikemminkin ohjaten, keskustellen ja lapsen omaatuntoa herätellen. (Haapasalo 2006, 137–139.)

4.4 Sosioemotionaalinen käyttäytyminen

Sosiaaliset taidot ja tunteiden säätely ovat tärkeitä sosiaalisissa suhteissa pärjäämisen kannalta. Sosiaaliset taidot tarkoittavat sitä, että lapsi osaa säädellä käyttäytymistään siten, että saavuttaa sosiaalisessa tilanteessa haluamansa positiiviset seuraukset. Tämän saavuttaakseen täytyy lapsella olla erilaisia sosiokognitiivisia taitoja, kuten toisten tunteiden ja ajatusten havainnointi sekä oman toiminnan seurauksien ennakointi. Sosiaaliseen kompetenssiin sisältyy

myös paljon muita taitoja, kuten itsesäätely ja tunnetaidot, sosiaaliset taidot sekä kiintymyssiteet ja osallisuus. (Nurmi ym. 2014, 61, 64; Poikkeus 2001, 126; Kor-kiakangas 2001, 188.)

Sosiaaliset taidot kehittyvät vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Kielitaidon kehittyessä sosiaalinen kanssakäyminen monipuolistuu. Lapsi leikkii yhä enemmän muiden kanssa, oppii oman toimintansa seurauksista, tulkitsee sosiaalisia vihjeitä ja muokkaa omaa toimintaansa niiden mukaan. Vanhemmat ja perhe vaikuttavat epäsuorasti ja suorasti lapsen sosiaalisten taitojen kehitykseen. Suoraa vaikutusta ovat esimerkiksi sosiaalisten tilanteiden mahdollistaminen sekä vanhemman apu lasten ristiriitatilanteissa. Epäsuoraa vaikuttamista tapahtuu perheen yleisen ilmapiirin, vanhempien keskinäisten ja vanhemman ja lapsen vuorovaikutussuhteen kautta. (Nurmi ym. 2014, 62.)

Sosiaaliset tilanteet vaativat vastavuoroista käyttäytymistä sekä runsasta havaintojen tekemistä ja kokonaiskuvan hahmottamista. Tähän vaaditaan lapselta havaintojen erottelukyvyn ja muistin ikätasoista kehitystä sekä syy- ja seuraussuhteiden ymmärtämistä. Tämä sosiaalinen tiedonkäsittely tapahtuu kolmessa vaiheessa, joista ensimmäisessä lapsi tarkkailee sosiaalista tilannetta ja toisten ihmisten kommunikointia. Toisessa vaiheessa lapsi tulkitsee muiden käyttäytymistä omien sisäisten malliensa ja tunnetilansa avulla. Kolmannessa vaiheessa lapsi valitsee tavoitteidensa mukaisen toimintastrategian. Sen valitsemiseen vaikuttavat myös lapsen minäkäsitys sekä tulkinta tilanteesta ja omasta asemastaan siinä. (Nurmi ym. 2014, 63–64; Salmivalli 2005, 86–89.)

Tunteiden säätely tarkoittaa tunteiden käsittelyä ja asteittaista muuttamista siten, että henkilö pystyy toimimaan rationaalisesti ja tasapainoisesti tunteita herättävässä tilanteessa. Erilaisia tapoja tunteiden säätelyyn on esimerkiksi toisen asemaan asettuminen sekä tilanteeseen johtavien tekijöiden tarkastelu ja ymmärtäminen. Tunteiden säätelyä helpottavat myös ongelmanratkaisutaidot, sosiaalinen tuki sekä ajattelun uudelleen suuntaaminen. Lasten tunteiden säätelyn oppimisen perustana ovat aikuisen ja lapsen väliset keskustelut tunnekokemuksista sekä yhteiskunnan normien mukainen kielteisten tunteiden säätely. (Nurmi ym. 2014, 118–119.)

Tunneperäinen käyttäytyminen voi olla ulospäin suuntautuvaa tai sisäänpäin kääntyvää. Käyttäytymiseen ja itsehallintaan vaikuttavat temperamentit, mutta myös kasvatuksella, tilannetekijöillä sekä henkisellä kypsyydellä on merkitystä sosioemotionaaliseen käyttäytymiseen. Mikäli lapsella on vahva tunteiden itsehallinta ja ulospäin suuntautuva käyttäytyminen, ottaa hän luultavasti muut hyvin huomioon ja sosiaalinen kanssakäyminen on rakentavaa. Vahva tunteiden säätely ja ilmaisun ehkäisy yhdessä taas liittyvät harkitsevuuteen, mukautuvuuteen ja vetäytyvyyteen sosiaalisissa suhteissa. Heikko tunteiden säätely sekä ulospäin suuntautunut käyttäytyminen ennakoivat aggressiivisen ja impulsiivisen käyttäytymisen ilmenemistä ja heikko tunteiden säätely yhdessä sisäänpäin kääntyvän käyttäytymisen kanssa aiheuttaa voimattomuuden ja pelon kokemusta sekä ahdistuneisuutta. Itsesäätely vaikuttaa kielteisten ärsykkeiden ilmenemiseen, kestoon sekä tunteiden voimakkuuteen. (Nurmi ym. 2014, 119–120.)

Sosioemotionaalisten taitojen ongelmat näkyvät usein erilaisina käyttäytymisen häiriöinä ja häiriintyneinä sosiaalisina suhteina. Sosioemotionaaliset ongelmat jaotellaan kahteen pääluokkaan, jotka ovat psyykkisen kehityksen häiriöt ja tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöt. Psyykkiseen kehityksen häiriöt voivat näkyä ahdistuneisuutena, mielialahäiriöinä tai muina psykosomaattisina oireina. Psyykkiin häiriöihin voi myös liittyä oppimisvaikeuksia. Tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöt voidaan jakaa hyperkineettisiin häiriöihin sekä käytöshäiriöihin. Hyperkineettisiin häiriöihin kuuluvat lapsen tarkkaavuuden haasteet, ylivilkkaus ja impulsiivisuus. Käytöshäiriöt ilmenevät esimerkiksi vuorovaikutuksen ongelmina, uhmakkuutena, hyökkäävyytenä sekä epäsosiaalisena käytöksenä ja päihteidenkäyttönä. (Hotulainen, Kuorelahti, Lappalainen & Tanskanen 2010.)

Poikien 8-vuotiaana arvioitu sosioemotionaalinen käyttäytyminen on yhteydessä aikuisiän persoonallisiin ominaisuuksiin. Tytöt ovat ala-asteikäisenä sopeutuvampia kuin pojat. Vasta 14-vuotiaana arvoituna tyttöjen käyttäytymisen tapa on yhteydessä aikuisiän persoonallisuuteen. Lapsen käyttäytymisen tapa voi hänen kasvuoloistaan riippuen vakiintua pysyviksi vuorovaikutustaidoiksi. Lapsen vahva itsehallinta antaa hyvän pohjan sosiaalisten taitojen kehittymiselle sekä kouluun sopeutumiselle ja myöhemmin työelämässä menestymiseen. Heikko itsehallinta

taas enteilee myöhempää aggressiivisuutta sekä riskiä epäsuotuisaan kehitykseen ja sopeutumattomuuteen. (Nurmi ym. 2014, 120–121.)

Aggressiivisuutta voidaan käsitellä sosiaalisten taitojen puutteena, psykologiassa kehityshäiriönä tai virheellisen oppimisen tuloksena. Aggressiivisuus johtuu usein lapsen huomion tarpeesta tai epämukavuuden tunteesta. Lapsi turvautuu yleensä tehokkaimmaksi toteamaansa käyttäytymistapaan ja aggressio on tällainen, vaikkakaan se ei ole sosiaalisesti hyväksyttävä toimintatapa. Aggressiivisuus on itseään vahvistavaa ja pysyvää toimintaa. Se on myös sidonnainen ikään, sillä jo parin vuoden iässä lapsi puolustaa itseään toista lasta vastaan sekä puolustaa vahvasti omaa tahtoaan. Lapsen aggressiivisuus on korkeimmillaan 2–4 – vuoden ikäisenä, mutta se on pääosin kielellistä ja liittyy itseilmaisun lisääntymiseen puheen kehitykseen myötä. Aggressiivisuuden määrä laskee yleensä ensimmäisten kouluvuosien aikana, mutta se muuttuu avoimemmaksi ja määrä nousee taas 9–14 –vuoden iässä. (Keltinkangas-Järvinen 2010, 65–69; Nurmi ym. 2014, 114.)

Toisilla lapsilla aggressiivisuus jää pysyväksi toimintamalliksi itsensä puolustamisessa. Tämä johtuu lapsen yksilöllisistä eroista, kuten empatiakyvyttömyydestä, itsesääätelytaidoista sekä kasvuympäristön riskeistä, kuten vanhempien epäjohtonmukaisesta rajojen asettamisesta. Lapsella 8-vuotiaana todettu aggressiivisuus ennakoii myöhempää fyysistä aggressiivisuutta sekä epäsuotuisaa kehitystä. Jo yläasteikäisenä aggressiivisuus on yhteydessä huonoon koulumenestykseen, motivaation puutteeseen, rikkomuksiin koulun sääntöjä vastaan, luvattomiin koulupoissaoloihin sekä ongelmalliseen alkoholinkäyttöön. Myöhemmin aggressiivisuudella on yhteys rikollisuuteen, liikenne rikkomuksiin, masennukseen, perheväkivaltaan, terveyteen sekä kouluttautumiseen. (Keltinkangas-Järvinen 2010, 68–69; Nurmi ym. 2014, 116–117.)

5 PSYKOSOSIAALISEN KEHITYKSEN YMPÄRISTÖTEKIJÄT

5.1 Perhe

Sosiobiologian mukaan ihmisen hoivavietti ja kiintyminen ovat geneeissä, sillä ihminen haluaa varmistaa omien geeniensä jatkuvuuden. Hoivakäyttäytymiseen kuuluu lapsen lohduttaminen, auttaminen, neuvominen ja tiedon antaminen lapsen sitä tarvitessa. Hoivakäyttäytymisen avulla lapsi rakentaa käsitystä itsestään ja ympäröivästä maailmasta ja mahdollisuuksistaan toimia siinä. Jokaisella perheellä on oma sisäinen kulttuurinsa, joka erottaa perheen muista perheistä. Jokaisella perheen jäsenellä on käsitys toisistaan ja perheen kokonaisuudesta ja lisäksi omanlainen työmallinsa. Työmallit vaikuttavat esimerkiksi lasten kasvatus-tapaan. Perheellä on myös yhteisiä perhekäytänteitä, joiden mukaan eri jäsenet toistavat tietynlaista käyttäytymistä eri tilanteissa. (Hurme 2001, 144–147.)

Kiintymyssuhdeteoria kuvaa lapsen ja hänen lähimmän hoitajansa välistä sidettä ja kiintymyksen myötä lapselle muodostuvia sisäisiä työskentelymalleja esimerkiksi vuorovaikutuksesta. Keskeistä kiintymyssuhdeteoriassa on turvallinen tukikohta. Vanhemman tulee olla tukikohtana, kun lapsi tutkii maailmaa ja ”turvasatama”, johon lapsi voi tulla, mikäli kokee olonsa uhatuksi. Itsensä rakastetuksi tuntevan lapsen on helpompi käsitellä ihmissuhteissa syntyviä ristiriitoja. Varhaisen kiintymyssuhteella on tärkeitä vaikutuksia myöhempään psyykkiseen terveyteen, kuten läheisten ihmissuhteiden arvostaminen ja solmiminen pelkäämättä hylkäystä, kyky voimakkaiden tunteiden säätelyyn sekä muiden ihmisten tarkoituserien ymmärtäminen ja kunnioittaminen. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 116, 126, 129.) Ensimmäinen kiintymyssuhde siis vaikuttaa lapsen tulevaan emotionaaliseen, sosiaaliseen ja kielelliseen kehitykseen. Turvallinen kiintymyssuhde mahdollistaa myöhemmät hyvät sosiaaliset taidot, kiintymisen muihin ihmisiin ja positiivisen elämänasenteen. Lapsena turvallinen kiintymyssuhde edesauttaa kielellisen kehityksen nopeampaa ja monipuolisempaa kehitystä sekä tunteiden tunnistamista ja hallitsemista. Kiintymyssuhde siis vaikuttaa monilla elämänaluilla, mutta keskeisimpänä erona turvattomasti ja turvallisesti kiintyneiden välillä on siinä, kuinka lapsi saavuttaa iän mukaiset kehitystehtävänsä ja siirtymävaiheet

lapsuudesta murrosikään ja siitä aikuisuuteen. (Keltinkangas-Järvinen 2008b, 183, 186.)

Kiintymyksen pohjana on ”riittävän hyvä vanhemmuus”. Sillä tarkoitetaan, että vähintään yksi hoitaja huolehtii lapsen perustarpeiden tyydyttämisestä eli unesta lämmöstä ja suojasta sekä vastaa hänen antamiinsa viesteihin. Mikäli nämä eivät toteudu lapsen kasvuympäristössä, voi lapsi kokea tulleeensa laiminlyödyksi ja se voi mahdollisesti aiheuttaa emotionaalisen ja sosiaalisen kehityksen puutteita. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 120.) Kaltoin kohtelu lapsen lisää myöhempää rikoskäyttäytymisen riskiä. Kaltoin kohdelluilla miehillä on enemmän väkivaltarikoksia kuin vertaisryhmään kuuluneilla, mutta naisilla vastaavaa eroa ei ole huomattu. Kaltoin kohdelluilla on huomattu enemmän päihdeongelmia, masennusta sekä antisosiaalisia persoonallisuusdiagnooseja. Suuri osa rikoksentehtäjästä on ollut kaltoin kohdeltuja tai ulkopuolisia lapsuudenperheessään. (Haapasalo 2006, 140–142.)

Turvallisen kiintymyssuhteen voidaan ajatella olevan suojaava tekijä riskioissa eläville lapsille. Psykkiset sairaudet puhkeavat yleisesti ottaen monista syistä, joten ei voida sanoa kuinka turvaton kiintymyssuhde vaikuttaa sairauden puhkeamiseen. Oletuksena kuitenkin on, että jäsentymätön kiintymyssuhde on yksi tekijä kaverivaikeuksien ja ulospäin oireilevien käyttäytymisongelmien syntymisessä. Myös kiintymyssuhteen poiskytkeminen voi olla vakava riskitekijä lapsen myöhemmälle epäsosiaaliselle käytökselle, mikäli suhdetta ei luoda uudestaan vanhempaan tai uuteen pysyvään hoitajaan. Esimerkiksi 1-3-vuotiaan lapsen pitkäaikainen ero vanhemmasta voi sulkea kiintymysjärjestelmän. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 125, 137–138.) Isän läsnäolon vähäisyys on yhteydessä poikien käytösongelmiin. Antisosiaalisen isän poissaolo lapsen elämästä kuitenkin lisää poikien hyvinvointia. (Sinkkonen 2012, 30.)

Turvaton, mutta jäsentynyt kiintymisen jaetaan kahteen tyyppiin: välttelevä ja ristiriitainen kiintymisen. Välttelevä kiintymisen voi syntyä mikäli vanhempi osoittaa lapselle kokevansa epämiellyttäväksi lapsen takertuvuuden ja tarvitsevuuden. Ristiriitaisessa kiintymisessä vanhemman vuorovaikutus lapsen kanssa ei ole johdonmukaista. Jäsentymätön kiintymyssuhde perustuu usein pelolle. Pelko

ajaa lasta kohti vanhempaa, johon lapsi on kiintynyt, mutta lähestyessään pelottavaa vanhempaa pelko lisääntyy aiheuttaen lapselle näin ristiriitatilanteen. Riski jäsentymättömän kiintymyssuhteen syntymiselle on perheissä, joissa esiintyy psyykkistä tai fyysistä pahoinpitelyä, vanhempien käsittelemättömiä traumoja, mielenterveys- ja päihdeongelmia tai muutoin erilaisia vakavia puutteita huolenpidossa. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 129–134.)

Sisäisten työskentelymallien avulla lapsi kykenee ennakoimaan, minkälaiset seuraukset hänen toiminnallaan on sosiaalisissa suhteissa. Työskentelymallin on oltava totuudenmukainen, jotta se olisi apuna lapsen vuorovaikutussuhteissa. Ongelmallista on, mikäli vanhempien ja lapsen kanssakäyminen perustuu pääasiassa kielteisille kokemuksille, sillä silloin lapsen täytyy sopeuttaa käytöksensä sellaiseksi, että vanhempi hyväksyy hänet. Tällöin lapsi joutuu sulkemaan kielteisiä kokemuksia työskentelymallistaan pois, jotta voisi pysyä vanhemman läheisyydessä ja hänen tarjoamassaan suojassa. Perheen ulkopuolisissa suhteissa lapsen työskentelymallit tulevat näkyviksi. Tällöin työskentelymalli, joka ei kuvaa todellisuutta aiheuttaa usein kielteistä vuorovaikutusta ympäristön kanssa ja vahvistaa siten turvatonta sisäistä työskentelymallia. Työskentelymalleja voi kuitenkin muovata turvallisempaan suuntaan myötäelämisen ja kärsivällisyyden avulla. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 127–128.)

Erilaiset kasvatustyyliä vaikuttavat lapsen kehitykseen eri tavoin. Länsimaisessa kasvatuksessa pidetään tärkeänä rakkauden, lämmön ja kontrollin yhdistelmää eli niin sanottua autoritatiivista tai demokraattista kasvatusta, jonka on todettu olevan yhteydessä lapsen positiiviseen kehitykseen. Lämpöä ja rakkautta antavaa, mutta rajatonta kasvatusta kutsutaan laissez-faire- tai laiminlyöväksi kasvatukseksi ja kasvatusta, jossa vanhempi ei osoita lämpöä lastaan kohtaan, mutta asettaa tiukat rajat autoritaariseksi kasvatukseksi. Autoritaarinen kasvatusta on yhteydessä negatiivisiin kehityspiirteisiin. Lämpöön ja rakkauteen kuuluu, että lapselle osoitetaan välittämistä, vaikka hän käyttäytyisi huonosti. Hyvässä kasvatuksessa lapselta vaaditaan ikätason mukaista käytöstä ja tuetaan ongelmien ratkaisussa itse. Rajojen asettamisessa molempien vanhempien tulisi olla johdonmukaisia ja samalla linjalla sekä pystyä selittämään päätöksensä lapselle ymmärrettävästi. Lapsen kanssa on myös tärkeää neuvotella asioista sekä antaa heidän

osallistua perheen päätöksentekoon. (Hurme 2001, 154–155; Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 73.)

Vanhempien on todettu toteuttavan samankaltaisia kasvatuskäytäntöjä, kuin heidän omat vanhempansa ovat käyttäneet, joten huonot kasvatuskäytännöt ja riski rikoskäyttäytymiselle siirtyy usein sukupolvelta toiselle. Erityisesti autoritaariset kasvatuskäytännöt, kova kuri, emotionaalisen tuen puute ja epäjohdonmukaisuus vaikuttavat ulospäin suuntautuvien käytösongelmien, aggressiivisuuden ja rikoskäyttäytymisen syntymiseen lapsuusiässä. Äärimäisessä muodossaan huonot kasvatuskäytännöt ilmenevät lapsen pahoinpitelynä, jonka seurauksena lapselle voi syntyä kiintymyssuhdehäiriö. Kiintymyssuhdehäiriö voi näkyä kyvyttömyytenä solmia läheisiä ihmissuhteita, empatian puutteena, ihmissuhteiden pinnallisuutena ja helppona korvattavuutena sekä äärimmäisenä riippuvuutena tai erillisyytenä suhteessa toisiin ihmisiin. Myös lasten tekemisten valvomatta jättäminen vahvistaa normien rikkomista, epäsosiaalisessa seurassa liikkumista sekä käytösongelmia. (Haapasalo 2006, 136–137, 140.)

5.2 Vertaissuhteet

Lapsen vertaisia ovat suunnilleen saman ikäiset ja samassa kehitysvaiheessa olevat lapset. Vertaisten kanssa lapsi oppii taitoja ja asenteita ja kokee asioita. Ystävyyssuhteiden luominen ja hyväksytyksi tuleminen ovat lapsuuden kehitystehtäviä, joiden ajatellaan kertovan lapsen sosiaalisesta kyvykkyydestä. Läheiset ystävyyssuhteet ja hyväksytyksi tuleminen vaikuttavat myös myönteisesti lapsen kehitykseen ja edesauttavat vertaissuhteissa pärjäämistä. (Salmivalli 2005, 15, 22.)

Sosiaalista statusta tutkiessa käytetään usein jaottelua suosittuihin, torjuttuihin, keskimääräisessä asemassa oleviin, huomiotta jätettyihin ja ristiriitaisessa asemassa oleviin lapsiin. *Suosituilla* lapsilla on kyky saavuttaa omat tavoitteensa myönteiset suhteet ylläpitäen. He ovat keskimääräistä sosiaalisempia ja kognitiivisesti kehittyneempiä sekä heillä on vähemmän häiritsevää käyttäytymistä kuin

keskimääräisessä asemassa olevilla. *Torjutut* lapset ovat keskimääräistä aggressiivisempia, vetäytyvämpiä ja kognitiivisesti taitamattomampia. He saavat vertaisryhmältä paljon pidän vähiten –mainintoja, mutta saattavat muodostaa vastavuoroisia suhteita toisten torjuttujen kanssa. Heillä on paljon aggressiivista ja häiritsevää käyttäytymistä ja heillä on suurempi riski monenlaisiin ongelmiin myöhemmin elämässään. Torjutut lapset eivät kuitenkaan ole sekä vetäytyviä ja aggressiivisia, vaan nuorempana torjutut oireilevat enemmän aggression kautta ja vanhempana vetäytymällä. Vanhemmilla lapsilla aggressiivinen käyttäytyminen liittyy usein myös sosiaaliseen suosioon ryhmissä, joissa arvostetaan aggressiivisia normeja. *Huomiotta jätetyt* lapset eivät juurikaan eroa keskimääräisessä asemassa olevista lapsista muutoin, paitsi he ovat keskimääräisiä vähemmän aggressiivisia ja vähemmän ulospäinsuuntautuneita. Huomiotta jätetyt muodostavat yleensä vastavuoroisia ystävyyssuhteita keskilapsuudessa, joten heillä ei katsota olevan suurta riskiä myöhempään sosiaaliseen sopeutumattomuuteen. Huomiotta jätetyt lapset myös ovat motivoituneita ja viihtyvät koulussa muita ryhmiä paremmin ja myös opettajat pitävät heistä yleisesti ottaen enemmän. *Ristiriitaisessa asemassa olevat* lapset käyttäytyvät jopa aggressiivisemmin kuin torjutut lapset, mutta ovat toisaalta myös ystävällisempiä kuin keskimääräisessä asemassa olevat ja saavat näin sekä kielteistä että myönteistä palautetta tovereiltaan. Ristiriitaisessa asemassa olevien ajatellaan kompensoivan huonoa käytöstään myönteisillä ominaisuuksillaan. (Salmivalli 2005, 26–29.)

Vertaisryhmässä lapsi oppii yhdessä toimimista ja kompromissien tekemistä sekä ottamaan oman paikkansa ryhmässä. Ryhmä on osa ajanvietettä ja luo kokemuksen johonkin kuulumisesta. Lapsi oppii myös muilta saamansa palautteen kautta itsestään ja rakentaa sen kautta minäkuvaansa. Myöhemmässä vaiheessa vertaissuhteet korvaavat yhä enemmän vanhemmat läheisyyden ja yhteenkuuluvuuden tarpeen tyydyttäjinä. Edes kohtalainen kaverisuosio näyttäisi suojaavan lasta vaikeuksilta, kun taas torjutuilla lapsilla on suuri riski jäädä ulkopuolisiksi ja tulla jopa kiusatuiksi. Heillä voivat jäädä myös monet vertaissuhteissa opeteltavat taidot oppimatta. (Salmivalli 2005, 32–33.)

Ystävyys määritellään yleensä vastavuoroiseksi kahdenväliseksi valinnaksi ystäväksi. Ystävyys-suhteita määrittävät molemminpuoliset myönteiset tunteet. Ystävyys-suhteissa lapsi saa positiivisia virikkeitä, kumppanuutta, läheisyyttä, neuvoja ja apuja sekä kokemuksen siitä, että voi luottaa johonkuhun. Ystävien avulla myös opitaan itsestä ja ympäröivästä maailmasta. Eri ikävaiheissa ystävien merkitys on erilainen. Alle kouluikäisenä korostuu mukavan yhdessä tekemisen merkitys ja opitaan tunteiden säätelyä, oman vuoron odottamista ja omastaan jakamisesta. Keskilapsuudessa ystävät opettavat toisilleen käyttäytymisnormeja ja nuoruudessa korostuu asioiden jakaminen, itsetutkiskelu ja tunteiden käsittely toisen kanssa. (Salmivalli 2005, 36–37.)

Lapsien, joilla on ystävyys-suhteita, on helpompi sopeutua koulun aloitukseen. Ystävyys-suhteet kouluikäisenä myös kohentavat itsetuntoa ja vähentävät tunne-elämän ongelmien syntymisen riskiä. Lapsille, joiden perheen tuki on vähäistä, on läheisen ystävän merkitys erittäin keskeinen hyvän minäkuvan rakentumiselle. Ystävyys-suhteissa opitaan asioita, jotka valmistavat tulevaisuudessa läheisissä suhteissa toimimiseen, kun taas vertaisryhmä valmentaa enemmän työelämässä ja ryhmässä toimimiseen. Ryhmässä hyväksytyksi tuleminen suojaa lasta esimerkiksi perheen taloudellisten ongelmien ja vanhempien välisten ristiriitojen kielteisiltä vaikutuksilta ja vastavuoroinen ystävyys-suhte ankarana kurituksen vaikutuksilta. (Salmivalli 2005, 38–40.)

Nuoruusiässä nuori alkaa itsenäistyä vanhemmistaan ja ystävyys-suhteiden merkitys syvenee. Vastavuoroisten ystävyys-suhteiden lisäksi merkityksellisiä ovat pienryhmät, jotka voivat syntyä esimerkiksi koulussa, naapurustossa tai esimerkiksi jonkin alakulttuurin ympärille. Alakulttuurin asenteet voivat samaistumisen kautta vaikuttaa nuoreen paljonkin, vaikka hän ei aktiivisesti viettäisikään aikaa muiden alakulttuurin jäsenten kanssa. (Salmivalli 2005, 137–138.)

Samassa ryhmässä aikaa viettävät nuoret muistuttavat toisiaan esimerkiksi tiettyissä tilanteissa samalla lailla käyttäytymällä ja omaamalla samankaltaisia asenteita. Tätä voidaan selittää valinta- tai valikoitumisvaikutuksella ja yhdenmukaisuusvaikutuksella. Valikoitumisvaikutuksen mukaan nuoret valitsevat ympäril-

leen samankaltaisia ystäviä. Myös esimerkiksi sosiaalisen käyttäytymisensä, esimerkiksi aggressiivisuuden, vuoksi vertaisryhmän ulkopuolelle jääneet nuoret hakeutuvat toistensa seuraan. Nuoria viehättää samankaltaisten ihmisten seura, ja he hakeutuvat toistuvasti tiettyjen sosiaalisten kontekstien, kuten väkivallan ja päihteidenkäytön, sävyttämiin ryhmiin. Näissä ryhmissä he saavat todennäköisimmin positiivista palautetta toimintatavoistaan. Yhdenmukaistumisvaikutuksella tarkoitetaan sitä, että samassa ryhmässä aikaa viettävät nuoret alkavat ajan myötä muistuttaa toisiaan. Tämän teorian mukaan vertaisryhmällä olisi hyvin suuri merkitys esimerkiksi nuoren aggressiivisuuden kehittymiseen. Yleisesti ottaen valikoitumisvaikutusta pidetään suurempana kuin yhdenmukaistamisvaikutusta, mutta esimerkiksi päihteidenkäytön yhdenmukaistumisvaikutukset ovat huomattavia. (Salmivalli 2005, 138–142.)

Pienryhmän korkea aggressiotaso lisää yksilön omaa aggressiivisuutta lievemman, sanallisen aggressiomuodon kohdalla. Ryhmäpaine voi lisätä aggressiivisia tekoja, mutta vakavampien aggressiivisten tekojen tekemisen kynnyks on vertaisten vaikutuksesta huolimatta suuri. Myös lapsen antisosiaalisuudella ja hänen ystäviensä antisosiaalisuudella on todettu olevan yhteys. Antisosiaalisella lapsella on antisosiaalisia ystäviä ja hän kuuluu antisosiaaliseen vertaisryhmään myös vanhempana, mikäli hän käyttäytyy vieläkin antisosiaalisesti. Antisosiaalisen käyttäytymisen kehittymisen mallin mukaisesti varhainen antisosiaalinen käyttäytyminen johtaa ongelmiin koulussa ja sitä myötä liittymiseen antisosiaaliseen kaveriporukkaan. Porukassa opetellaan rikollista käyttäytymistä ja puhutaan hyväksyvästi esimerkiksi päihteidenkäytöstä, aggressiivisesta käytöksestä ja varaste-lusta. Vääristynyt käyttäytymismalli on Dishionin mukaan peräisin puutteellisesta vanhemmuudesta, mutta myös riskiryhmän ulkopuolella olevien nuorten antisosiaalinen käyttäytyminen lisääntyy nuoruusiässä. (Salmivalli 2005, 144–147.)

Vaikka vertaiset vaikuttavat negatiivisen käyttäytymismallin vahvistumisena, on toisaalta myös osoitettu vertaisryhmän paineen olevan nuorelle suurempi erityisesti positiivisen tai neutraalin toiminnan vahvistamisena. Nuorelle on suurempi paine esimerkiksi lähteä kaverin kanssa elokuviin kuin osallistua johonkin antisosiaaliseen toimintaan. Myös vanhempien autoritatiivinen kasvatustyyli voi vaikuttaa positiivisesti siihen, millä tavoin vertaiset vaikuttavat nuoren päätöksiin

ja kuinka autonomisesti nuori tekee päätöksiä ryhmäpaineen alla. Kasvatustyyli voi esimerkiksi vähentää vertaisten vaikutusta päihteidenkäyttöön ja toisaalta taas lisätä vaikutusta koulusuoriutumiseen. (Salmivalli 2005, 152–155.)

5.3 Koulu

Peruskoulussa luodaan valmiudet tulevalle koulutukselle ja elämässä pärjäämiselle. Sen vuoksi on erittäin tärkeää se, millä tavalla lapsi kohdataan koulussa ja kuinka häntä tuetaan suotuisaan kasvuun. Koulutustaso vaikuttaa esimerkiksi myöhempään rikolliseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi pelkän peruskoulun suorittaneista 6-10 prosenttia syyllistyy väkivaltarikollisuuteen, mikä on huomattavasti enemmän kuin jatkokoulutuksen suorittaneiden väkivaltarikollisuuteen syyllistyminen. Aktiivisesti rikoksia tekevät hakeutuvat peruskoulun jälkeen pääsääntöisesti joko ammattikouluun tai työelämään. Erityisesti riski rikollisuuteen on nuorilla, jotka hakeutuvat vanhempiensa koulutustasoa alempaan koulutukseen. (Aaltonen & Kivivuori 2009, 22–23.)

Kouluun mennessään lapsen on opittava yhteiskunnan vaatimia käyttäytymismalleja ja normeja. Koulussa suoriutuminen ja sopeutuminen ovat yksi määrittävä tekijä lapsen tulevassa kehityksessä. Lapselle, jonka on vaikea sisäistää joskus piilossakin olevia sääntöjä, voi kouluajan epäonnistumiskokemusten myötä syntyä kielteinen kuva itsestä ja sitä myöten pohja syrjäytymiskehitykselle. Kasvattajan tulee olla herkkä lapsen tarpeille ollen kuitenkin johdonmukainen, rajoja asettava kasvattaja, jotta lapselle syntyy tasapainoinen arvostus auktoriteetteihin. Henkilökohtainen ja välittävä suhde opettajan kanssa, sekä tunne siitä, että lapsi osaa, kelpaa ja selviytyy, ovat erittäin tärkeitä riskiympäristöstä tuleville lapsille. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 56, 89.)

Motivaatiolla tarkoitetaan lapsen oppimisen ominaisuutta, johon voi kuitenkin vaikuttaa moninaiset tekijät. Esimerkiksi lapsen kokemukset ja ennakot omasta onnistumisesta ja epäonnistumisesta tietynlaisten toimintojen osalla, eli minäkäsitys, vaikuttavat motivaatioon. Vanhemmat voivat vaikuttaa motivaatioon tuke-

malla mahdollisuutta omiin päätöksiin, kokemuksiin pätevydestä ja läheisyydestä toisen ihmisen kanssa. Myös opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutus sekä oppimisympäristön ilmapiiri vaikuttavat motivaatioon. Lapsen motivaatiota edistävät yksilöllisten ominaisuuksien tukeminen sekä lämminhenkisyys ja motivaatiota heikentävät kilpailuhenkisyys, suorituspaineeet sekä julkinen arviointi. (Nurmi ym. 2014, 103–104.)

Opettajat ovat Keltinkangas-Järvisen mukaan pääsääntöisesti enemmän vuorovaikutuksessa sellaisten oppilaiden kanssa, joista pitävät enemmän. Vuorovaikutus on myös laadukkaampaa tällöin ja sisältää enemmän sosiaalista opetusta. Lapsen temperamentti ohjaa myös sitä, millaista palautetta opettaja antaa oppilaille ja kuinka hän ohjaa heitä erilaisissa tehtävissä. Opettajat antavat enemmän kritiikkiä oppilaille, joilla on korkea häirittävyys ja enemmän sääntöjä ja rajoituksia oppilaille, jotka ovat aktiivisia, mutta eivät sinnikkäitä. Tällöin lapsen temperamentti ohjaa opettajan toimintaa, eikä oppilas saa sellaista opetusta kuin oppimiseensa tarvitsisi. Myös opettajan oma temperamentti vaikuttaa esimerkiksi hänelle ominaisten opetustapojen suosimisessa ja odotuksina oppilaan reaktioihin opetukselleen. (Keltinkangas-Järvinen 2014, 53–56.) Temperamentin vaikutus lapsen käytökseen on tärkeää ottaa huomioon koulussa ja etsiä oikeanlaista suhtautumistapaa. Mikäli oppilas leimataan sopeutumattomaksi tai ilkeäksi temperamentinmukaisen käytöksensä vuoksi, voi se johtaa huonoon koulumenestykseen ja vaikeuksiin myöhemmässä elämässä (Keltinkangas-Järvinen & Mulla 2008, 284–285).

Ensimmäisinä kouluvuosina on tärkeämpää luoda lapselle luottamus itseensä, kuin oppia paljon asioita. Suuressa koulussa poikien itsetunto ja koulumenestys ovat yhteydessä toisiinsa, kun taas pienemmissä kouluissa itsetunto ei ole riippuvainen koulumenestyksestä. Myös sinnikkyys vaikuttaa positiivisesti suuressa luokassa tai koulussa koulumenestykseen, kun taas pienessä luokassa sillä ei ole todettu olevan merkitystä. Molemmissa tapauksissa erot voivat johtua siitä, että pienemmässä ryhmässä opettajalla on enemmän resursseja ottaa lapsen yksilölliset tarpeet huomioon. (Keltinkangas-Järvinen & Mulla 2014, 125–127.)

Koulun vaihtaminen vaikuttaa negatiivisesti oppilaan koulumenestykseen ja itsetuntoon, kun taas pitkään samassa luokassa olleilla on parempi koulumenestys ja itsetunto. Johonkin kuulumisen tunteella on suuri vaikutus itsetuntoon ja itsetunnolla suuri vaikutus koulumenestykseen etenkin yläasteikäisillä pojilla. Koulumenestykseen vaikuttaa myös kouluviihtyvyys ja sosiaalinen status. Status ei tarkoita sitä, kuinka pidetty oppilas on, vaan millaisen aseman hän on saavuttanut vertaisryhmässään. Korkean statuksen saavuttavat positiivisen mielialan lisäksi usein oppilaat, jotka toimivat vastoin koulun arvostamia malleja, eli heillä oli korkea negatiivinen emotionaalisuus, korkea impulsiivisuus ja aktiivisuus. Etenkin murrosikäiselle pojalle hänen statuksensa ryhmässä ja yhteenkuuluvuuden tunne ovat vahvasti yhteydessä hänen itsetuntoonsa. (Keltinkangas-Järvinen & Mullola 2014, 127–130.)

6 KUAILEVA KIRJALLISUUSKATSAUS

Kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on hahmottaa olemassa olevaa tutkimustietoa sekä tutkimusten sisältöä ja menetelmiä. Kirjallisuuskatsauksen voi tehdä vertailemalla kahta tutkimusta tai käsitellä laajaa tutkimuskokonaisuutta. Erilaisia kirjallisuuskatsauksia ovat kuvaileva tai systemaattinen kirjallisuuskatsaus sekä meta-analyysi. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tutkimusten kokoamisessa, käsittelyssä ja raportoinnissa ei ole niin tarkat säännöt kuin systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa ja meta-analyysissä, joten tutkimusten kriittinen käsittely voi olla haastavaa. (Johansson 2007, 3-4.)

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus voidaan jakaa narratiiviseen ja integroivaan katsaukseen. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa ei ole niin tarkat vaatimukset tutkimuskysymyksen ja tutkimusten valinnalle kuin systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa, joten se sallii aiheen laajemman tarkastelun. Integroiva kirjallisuuskatsaus on kuitenkin vaiheittain tarkasteltuna hyvin samankaltainen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kanssa. Katsauksen tekemisen vaiheita ovat tutkimusongelman asettaminen, aineiston keruu, arviointi, analyysi sekä tulkinta ja tulosten esittäminen. (Salminen 2011, 6-8.) Opinnäytteen teossa on hyödynnetty systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tekemisen teoriaa. Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa on kuitenkin erityisen tärkeää systemaattinen tiedonhaku sekä tutkimusten laadun tarkka arviointi tutkimuskysymyksen avulla. Kirjallisuuskatsauksessa pitäisi olla mukana myös vähintään kaksi tekijää, jotta tutkimusten valinnan ja käsittelyn voisi ajatella olevan luotettava. (Johansson 2007, 5.) Koska opinnäytteessä on vain yksi tekijä, eikä tutkimusten huolellinen kriteerien mukainen laadunarviointi ollut työn puitteissa mahdollista, ei se aivan täytä systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kriteereitä. Tämän vuoksi katsausta kutsutaan kuvailevaksi kirjallisuuskatsaukseksi.

Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on muokata olemassa oleva laadukas tutkimustieto käytettävämpään muotoon sekä mahdollisesti löytää uusia tutkimustarpeita. Katsaukseen sisällytetään tietyntyyppisiä ajankohtana tuotettua tut-

kimukset ajantasaisuuden varmistamiseksi. Karkeasti systemaattinen kirjallisuuskatsaus voidaan jakaa kolmeen osaan: suunnittelu, katsauksen tekeminen sekä raportointi. Suunnitteluvaiheessa tutkitaan aikaisempia tutkimuksia ja tehdään tutkimussuunnitelma. Tutkimussuunnitelmassa asetetaan yhdestä kolmeen tutkimuskysymystä, joiden tulisi olla erityisen selkeitä. Tutkimuskysymyksen lisäksi tulee määritellä hakutermit ja tarkat sisäänottokriteerit tutkimuksille. Katsauksen tekemisen vaiheita ovat systemaattinen tiedonhaku, tutkimusten valikointi tutkimuskysymyksen ja sisäänottokriteerien perusteella sekä tutkimusten sisällönanalyysi ja tiedon syntetisointi. Viimeisessä vaiheessa tehdään raportti tuloksista sekä johtopäätökset ja jatkotutkimussuositukset. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kaikki vaiheet tulee raportoida tarkasti, jotta katsaus olisi luotettava ja toistettavissa myöhemmin. (Johansson 2007, 4-7.)

7 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TOTEUTTAMINEN

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla tuottaa tietoa nuorten syrjäytymisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen taustalla olevista tekijöistä. Toisena tavoitteena on myös selvittää syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä sekä mitä tukea kaivattaisiin erilaisissa elämän haastavissa tilanteissa.

Teen työni yhteistyössä Icehearts ry:n kanssa. Kaikilla Iceheartsin kasvattajilla ei ole sosiaalialan koulutusta, minkä vuoksi järjestö kaipaa tutkimukseen perustuvaa tietoa lasten ja nuorten kehitykseen vaikuttavista tekijöistä. Opinnäytetyöni yksi tarkoitus on vahvistaa kasvattajan ammatillisuutta ja vastuullisuutta työssään. Toinen tarkoitus on tuottaa tietoa varhaisen puuttumisen tärkeydestä. Icehearts on viime vuosina kasvattanut asemaansa sosiaalialan toimijana julkisten palveluiden tukena, minkä vuoksi toiminnan rahoittajat vaativat yhä enemmän tietoa toiminnan tärkeydestä. Perustellakseen varhaisen puuttumisen ja ennaltaehkäisevän työn tarvetta Icehearts ry tarvitsee tutkimustietoa lasten ja nuorten psyykkisen kehityksen haasteista ja niiden vaikutuksista lapsen ja nuoren tulevaan elämään. (Vartiamäki 2015.)

Opinnäytetyöni perustana ovat nuorten syrjäytymisestä ja nuorisorikollisuudesta tehdyt tutkimukset, joissa kartoitetaan ilmiöiden taustalla olevia mahdollisia syitä ja tausta- ja riskitekijöitä. Tutkimuskysymykseni ovat:

- Millainen yhteys lapsuudessa ja nuoruudessa esiintyvillä psykososiaalisen kehityksen riskitekijöillä on nuorten syrjäytymiseen ja nuorisorikollisuuteen?
- Millaisia suojaavia tekijöitä aineistoissa mainitaan?

Tutkimus on tehty systemaattisen kirjallisuuskatsauksen rungon mukaisesti. Ensin tutkin syrjäytymisestä ja nuorisorikollisuudesta tehtyjä tutkimuksia ja määrittelin tutkimuskysymykseni. Tutkimuskysymyksen ja suomalaisen yleissanaston avulla määrittelin hakutermini, joiksi muodostui nuorisorikollisuus, nuoret ja rikollisuus sekä nuoret ja syrjäytyminen. Hakutermin määrittelyn jälkeen määritin si-

säänottokriteerit tutkimuksille. Sisäänottokriteerit määritellään tutkimuskysymyksen pohjalta. Sisäänottokriteereillä voidaan rajata tutkimusten julkaisuajankohdtaa, lähtökohdtaa, tutkimuskohdetta, tutkimuksen menetelmiä ja laatua. (Stolt & Routasalo 2007, 59.) Sisäänottokriteereiksi määrittelin:

- Tutkimuksen kielenä on suomi.
- Aineisto perustuu tutkimukseen, jossa kirjoittaja on itse ollut mukana.
- Aineistona on vähintään pro gradu –tasoinen opinnäytetyö
- Aineisto ei perustu pääosin kirjallisuuskatsaukseen.
- Aineisto on julkaistu vuonna 2007 tai sen jälkeen, sillä aikaisempia tutkimuksia oli jo käsitelty katsauksissa
- Aineisto käsittelee nuorten syrjäytymistä tai rikollisuutta ja joko sisällyksessä tai abstraktissa mainitaan tausta- tai riskitekijät

Hakukriteereiden ja sisäänottokriteereiden määrittelyn jälkeen tein systemaattista tiedonhakua Nelli-portaalista, Iceheartsin Teemu Vartiamäen ehdottamista tutkimuksista sekä manuaalisesti erilaisten raporttien lähdeluetteloista. Sain hakutermeilläni paljon hakutuloksia, joista sisäänottokriteerien jälkeen valikoin yhdeksän tutkimusta. Alkuperäisten hakutulosten suureen määrään vaikutti se, että tiedonhaussa en saanut rajattua hakutuloksista pois ennen vuotta 2007 julkaistuja tutkimuksia. Päädyin rajoittamaan tiedonhaun näihin tutkimuksiin, vaikka olisin voinut valitsemieni hakutermeieni lisäksi käyttää termejä huono-osaisuus ja nuoret rikoksentekijät. Jätin edellä mainituilla termeillä tiedonhaun tekemättä, sillä opinnäytteen puitteissa laajemman aineiston laadukas läpikäynti ei olisi ollut mahdollista ja opinnäytetyön käytettävyyys olisi voinut kärsiä liian laajan aineiston vuoksi. Taulukossa 1 kuvaan tiedonhaun vaiheittaista prosessia, jossa tutkimuksia karsiutuu oikealle päin siirryttäessä tutkimusten tarkemman lukemisen myötä. Karsin tutkimuksia osittain jo otsikon perusteella, mikäli otsikko viittasi selkeästi muihin kuin tutkimuskysymyksiini. Muutoin tarkastelin tutkimuksen asiasanoja ja sisällystä, joiden perusteella valitsin tutkimuksia jatkotutkiskelua varten. Lopullisen valinnan tein tiivistelmän luvun ja tutkimuksen läpisilmäilyn jälkeen sisäänottokriteereideni ja tutkimuskysymysteni perusteella. Tutkimukseen valittuja aineistoja kuvaan lyhyesti taulukossa 2.

TAULUKKO 1. Nelli-haun tulokset kappalemäärittäin.

Tietokanta	Hakusanat	Hakutuloksia (kpl)	Otsikon ja asiasanojen perusteella valitut (kpl)	Tiivistelmän ja sisällyksen perusteella valitut (kpl)	Tutkimukseen mukaan valitut (kpl)
Nelli-portaali	Nuoret AND syrjäytyminen	154	11	9	4
Nelli-portaali	Nuoret AND rikollisuus	114	8	3	2
Nelli-portaali	Nuorisori- kollisuus	127	10	3	2

Osa tietokannoista valituista tutkimuksista oli samoja kuin manuaalisesti löytämäni tutkimukset. Tietokantahakuihin sisältyvien lisäksi valitsin yhden manuaalisesti löytämäni sisäänottokriteereihin sopivan tutkimuksen. Eri hakukriteereillä tuli joitakin samoja osumia, joita ei ole uudelleen huomioitu karsimisvaiheessa.

Aineiston analysoin sisällönanalyysin sekä syntetisoinnin eli tiedon yhdistelemisen avulla. Sisällönanalyysissa kirjoitettua tekstiä eritellään, etsitään ja tiivistetään yhtäläisyyksiä ja eroja. Sisällönanalyysi käsitetään yleensä laadullisena menetelmänä, jossa kuvataan sanallisesti tekstin sisältöä. Sanallisesta kuvailusta voidaan kuitenkin tehdä myös määrällisiä tuloksia esimerkiksi laskemalla tietyn asian esiintyvyyttä tekstissä. Sisällönanalyysissa tulokset pilkotaan osiin, kategorisoidaan ja järjestetään uuteen muotoon. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

TAULUKKO 2. Tutkimukseen valittujen alkuperäisaineistojen lyhyt kuvailu.

Tekijä	Otsikko	Keskeinen sisältö
Ellonen, Noora 2008	Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuden ja rikekäyttäytymiseen.	Tutkimuksessa selvitettiin kyselyiden avulla sosiaalisen tuen merkitystä nuorten masentuneisuuden ja rikekäyttäytymiseen. Masentuneisuuden ei ollut yhteydessä sosiaalisen tuen taso, mutta tuen epätasaisella jakautumisella oppilaiden kesken oli masentuneisuutta lisäävä vaikutus. Sosiaalinen kontrolli koulussa ehkäisi etenkin poikien rikekäyttäytymistä. Tuen epätasainen jakautuminen lisäsi myös rikekäyttäytymistä.
Elonheimo, Henrik 2010	Nuorisorikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu.	Pitkittäistutkimuksessa selvitettiin lomakekyselyllä 8-vuotiaana ja kutsuntaiässä poikien taustatekijöiden yhteyttä nuorisorikollisuuden. Itsenäisiä nuorisorikollisuuden yhteydessä olevia tekijöitä lapsuudessa olivat rikkinäinen perherakenne, vanhempien alhainen koulutustaso, lapsen käytösongelmat sekä hyperaktiivisuus ja nuoruudessa pienellä paikkakunnalla asuminen, vanhempien ero, seurustelu, itse ilmoitettu antisosiaalisuus sekä säännöllinen tupakointi ja humalajuominen.

Heino, Tarja 2007.	Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana.	Sosiaalityöntekijöiden koamissa tiedoissa lastensuojelun uusista asiakkaista vuonna 2006 suuri osa oli alle 3-vuotiaita tai murrosikäisiä ja he tulivat köyhistä perheistä. Asiakkuuden syynä olivat usein vanhempien jaksamattomuus, riittämätön vanhemmuus, mielenterveys- ja päihdeongelmat, mutta myös nuoren koulunkäynti ja ristiriidat vanhempien kanssa.
Kuula, Tarja & Marttunen, Matti 2009	Laitoksessa rikosten vuoksi. Selvitys alaikäisenä vastentahtoisesti huostaan otetuista	Pakkohuostaanotetuilla lapsilla oli lähes poikkeuksetta monenlaisia ongelmia, kuten koulunkäyntiongelmia, huumeiden tai alkoholin käyttöä, kotoa karkailua ja rikoskäyttäytymiseen altistava kaveripiiri. He tulevat pääosin huonoesaisista taustoista: epävakaat perheolot, sosiaalisen tuen ja kontrollin puute ja vanhempien päihdeongelmat. 80 %:lla vastentahtoisesti huostaan otetuista ja ulospäin ongelmallisesti käyttäytyvistä nuorista oli takanaan aikaisempia sijoituksia ja noin joka kolmas oli osallistunut mielenterveyden hoito- ja/tai arviointijaksolle.
Lämsä, Anna-Liisa 2009	Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymi-	Sosiaalihuollon asiakirjojen valossa asiakkaiden haasteet liittyi-

	<p>sestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa.</p>	<p>vät usein työhön ja toimeentuloon, lastensuojelussa äidin mielenterveys- ja päihdeongelmiin, lastenhoidon laiminlyöntiin ja nuoren koulunkäynti- ja päihdeongelmiin. Asiakkuuteen liittyi usein kasautuneita ongelmia, mutta kehityskulut olivat toisistaan riippuen hyvin erilaisia ja eriasteisia.</p>
<p>Manninen, Marko 2013</p>	<p>Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste.</p>	<p>Koulukotiin sijoitettujen tilannetta kartoitettiin kyselylomakkeiden, testipattereiden sekä oirehaastatteluiden avulla. Heillä oli selkeästi valtaväestöä enemmän sekä sisään- että ulospäin oireilevia psykiatrisia oireita sekä lisäksi tunteiden käsittelyn vaikeuksia ja neuropsykologisia erityisvaikeuksia. Pojista 75% syyllistyi viiden vuoden aikana rikokseen. Tyttöillä rikollisuus ei ollut yhtä yleistä.</p>
<p>Myrskylä, Pekka 2011</p>	<p>Hukassa-keitä ovat syrjäytyneet nuoret.</p>	<p>Aineiston mukaan syrjäytyneitä nuoria on vuosittain noin 50 000 ja valtaosa heistä ei ole rekisteröitynyt työttömäksi työntekijäksi eivätkä näy missään rekisterissä eli ovat niin sanotusti ulkopuolisia ja vaikeimmassa asemassa olevia. Valtaosa syrjäytyneistä on miehiä (64%). Suuri riski syrjäytyä on maahanmuuttajataustaisilla ja yksin asuvilla miehillä sekä</p>

		pitkään koulutuksen ulkopuolella olleilla.
Rytkönen, Minna 2013	Kehityskulkuja ja väliintuloja. Ekologinen näkökulma vakavan väkivallanteon tehneiden nuorten sosioemotionaalisen terveyden kehitykseen.	Tutkimuksessa tarkasteltiin mielentilatutkimusta varten hankittuja omais- ja opettajakyselyitä, nuorten sosiaali- ja terveydenhuollon asiakirjoja sekä mielentilatutkimusasiakirjoja. Niistä ilmeni erilaisia tunteiden ja käyttäytymisen ilmaisemisen haasteita ja eroavaisuuksia sekä käyttäytymisen laadun, pysyvyyden ja muutoksen vaihtelua. Tutkimus osoitti, että huomattavan tärkeää oli kodin ja koulun kasvatuskäytännöt sekä kohtaamisen taso ja että nuorten sosioemotionaaliset kehityskulut olivat hyvin erilaisia.
Äärelä, Tanja 2012	"Aika paljollon vaikuttaa minkälainen ilme opettajalla on naamalla." Nuoret vangit kertovat peruskouluajoistaan.	Tutkimuksessa selvitettiin narratiivisella menetelmällä 29 nuoren vangin peruskouluajoja. Nuorten vankien ongelmat olivat moninaisia ja kasvoivat kouluvuosien myötä. Opettajien kanssa oli paljon negatiivista vuorovaikutusta. Yläasteelle siirtyminen laukaisi usein epäsuotuisan käyttäytymisen. Tarjotut tukimuodot eivät katkaisseet syrjäytymiskehitystä vaan pikemminkin vahvistivat sitä.

8 SYRJÄYTYMISEN JA NUORISORIKOLLISUUDEN TAUSTATEKIJÄT

8.1 Syrjäytymisen sosioekonomiset taustatekijät

Katsauksessa on huomioitu riski- ja taustatekijät, jotka liittyvät lapsen ja nuoren henkilökohtaisiin ominaisuuksiin sekä ympäristötekijöihin perheen, vertaisryhmän ja koulun osalta. Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät on jätetty katsauksen ulkopuolelle sikäli kuin ne eivät suoranaisesti liity edellä mainittuihin tekijöihin. Rakenteellisista tekijöistä ja nuorten kokemuksista palvelujärjestelmässä on tehty tutkimus Nuoret luukulla – Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2013). Muutamat aineistot perustuvat lastensuojelun asiakirjoihin, sillä suuri osa nuorista oli ollut lastensuojelun asiakkaina. Nuorten asiakkaiden perhetaustoista on asiakirjoissa ja heidän kertomuksissaan melko vähän tietoa, joten lastensuojelun asiakirjoista sain huomionarvoista tietoa syrjäytymisen taustalla olevista varhaisista kasvun riskitekijöistä.

Vuonna 2010 kaikista 15–29 –vuotiaista nuorista 5% oli Myrskylän (2012, 1) määritelmän mukaan syrjäytyneitä, eli työelämän ulkopuolella olevia pelkän peruskoulututkinnon suorittaneita nuoria. Suurin osa näistä nuorista ei ole ilmoittautunut työttömäksi työnhakijaksi, eivätkä he siten näy missään tilastoissa. He ovat niin sanotusti ulkopuolisia. Tutkimustuloksissa selvitän nuorten syrjäytymiseen ja rikollisuuteen johtavia syitä ja taustatekijöitä.

Kuulan ja Marttusen mukaan rikoskäyttäytymistä esiintyi enemmän kaupunkialueella ja vähemmän taajamissa ja maaseudulla. Eroja huomattiin myös Etelä- ja Pohjois-Suomen kaupungeissa. (Kuula & Marttunen 2009, 10.) Tulokset ovat ristiriitaisia Elonheimon tulosten kanssa, sillä hänen tutkimuksessaan maaseudulla asuvilla oli enemmän rikosmerkintöjä kuin keskikokoisissa ja suurissa kaupungeissa asuvilla. (Elonheimo 2010, 50.) Kuula ja Marttunen selittävät tuloksiaan asuinpaikan resursseilla rikoksiin puuttumiseen sekä puuttumisen tasolla ja eri paikkakuntien välisellä lain tulkinnalla. Elonheimon mukaan pienemmällä paikkakunnalla voi taas olla suurempi riski jäädä kiinni rikoksista.

Myrskylän (2012, 2) mukaan 15–29 –vuotiaista työttömistä tai ulkopuolisista 80 % ei suorita perusastetta korkeampaa tutkintoa. Mitä pidempään nuori on peruskoulun suorittamisen jälkeen syrjässä, sitä epätodennäköisimmin hän suorittaa tutkinnon. Yhden vuoden syrjässä olleista 40 % suorittaa peruskoulun jälkeisen tutkinnon, kun jo kolme vuotta syrjässä olleiden vastaava luku on 20

Katsausten nuorten koulutustasot vaihtelivat. Yleensä nuorilla oli peruskoulun päättötodistus, mutta etenkin kasautuneemmissa elämänkuluissa toisen asteen koulutus puuttui. Äärelän tutkimuksessa nuoria oli 29 ja heistä suurimmalla osalla oli peruskoulun päättötodistus; 3 oli keskeyttänyt peruskoulun. Ammattikoulututkinnon oli suorittanut yksi nuorista ja kuudella tutkimusajankohtana ammattikoulutus oli kesken, mutta aikeissa suorittaa se loppuun. Työkokemusta oli lähinnä lyhyitä jaksoja 30 % nuorista. Työskentelyjaksot oli koettua myönteisiksi ja nuorilla oli halukkuus työllistyä tulevaisuudessa. (Äärelä 2012, 100–101.) Nuorisohuollon asiakkaista noin 30 prosenttia oli koulutuksen tai työmarkkinoiden ulkopuolella. Nuorista toimeentulotukiasiakkaista muutamilla ei ollut peruskoulun päättötodistusta tai jatkokoulutuspaikkaa ja ammatillinen koulutus puuttui 20 % nuorista. Osalla heistä (10 %) ammatilliset opinnot olivat keskeytyneet. Suurimmalla osalla nuorista oli myös jokin muu tulo kuin toimeentulotuki, mutta osalla toimeentulotukiasiakkuus oli kestänyt jo vuosia. Nuorilla miehillä pääasiallinen elanto tuli työttömyysturvasta ja naisilla opintotuesta tai muusta sosiaaliturvasta. Suuri osa oli ollut työttömänä vähintään vuoden. (Lämsä 2009, 96, 107–110.)

Vanhempien koulutustaso näyttää olevan yhteydessä lasten kouluttautumiseen. Myrskylän mukaan puolella kouluttamattomien ja ulkopuolisten nuorten isistä on vain peruskoulun tutkinto ja 40 %:lla ammattikoulututkinto. Äideistä 85 prosentilla on ainoastaan peruskoulun tai keskiasteen koulutus. (Myrskylä 2012, 7.) Vanhempien alhainen koulutustaso korreloi myös nuorisorikollisuuden kanssa (Elonheimo 2010, 49). Nuorten vankien vanhemmilla oli pääosin (50 %) ammattikoulutasoinen työ. Vanhemmista 30 %:lla ei juurikaan ollut työhistoriaa. Ammattikorkeakoulututkinto ja oman tutkinnon tasoinen työ oli vain neljän nuoren vanhemmilla (7 %). (Äärelä 2012, 100.) Vastentahtoisesti huostaanotettujen asiakirjoissa ei juuri ollut tietoa vanhempien työstä, mutta olemassa olevien tietojen mukaan

vanhemmilla oli vaihtelevan tasoista koulutusta. Usein tiedoissa oli myös maininta työttömyydestä tai työkyvyttömyyttä aiheuttavasta tekijästä. Vanhempien työpaikkoja yhdisti vuorotyö ja epäsäännölliset työolot. Toimeentulotuen asiakaina oli ollut 43 % perheistä. (Kuula & Marttunen 2009, 33–34.) Heinon aineistossa vanhempien koulutuksesta ei ollut tietoa 48 % äideistä ja 53 % isistä. Ammattikorkeakoulu- tai ylempi ammattikorkeakoulukoulutus oli äideistä 7 %:lla ja isistä 4 %:lla. (Heino 2007, 35.)

Myrskylän mukaan syrjäytyneiden nuorten vanhemmista noin 50 % ovat työttömiä tai ulkopuolisia (Myrskylä 2012, 7). Heinon aineistossa lapsien vanhemmista 40 % kävivät töissä, mutta heistä 43 %:lla ei ollut lainkaan työhistoriaa. (Heino 2007, 35). Lämsän tutkimuksessa yksinhuoltajaperheiden äidit olivat usein työmarkkinoiden ulkopuolella tai ennenaikaisella eläkkeellä. Sijais- ja jälkihuollon asiakasperheistä useat olivat turvautuneet toimeentulotukeen ainakin hetkellisesti ja pääasiallisena tulona se oli 10 % perheistä. Nuorisohuollon asiakkaiden perheissä toimeentulo tuli pääosin ansiotuloista. (Lämsä 2009, 90, 95, 100.) Heinon tutkimuksessa lastensuojelun uusista asiakasperheistä 45 % on saanut tai saa toimeentulotukea (valtaväestössä luku on noin 30 %). Erityisesti tuen tarpeessa olivat perheet, joissa on alle 3-vuotias lapsi, mikä voi johtua siitä, että pääosin näissä perheissä vanhemmat ovat hyvin nuoria. Pikkulapsiperheistä 70 % saa tai on saanut toimeentulotukea. Yksinhuoltajaperheissä toimeentulotuen tarve oli suurempi kuin ydinperheissä, sillä yksinhuoltajaperheistä 52 % sai toimeentulotukea, kun ydinperheissä luku oli 37 %. (Heino 2007, 37–38.)

Vanhempien alhainen koulutustaso ja toimeentulo näyttävät katsausten tulosten valossa vaikuttavan vahvasti syrjäytymiskehityksen etenemiseen sekä olevan yhteydessä myös lasten matalaan koulutustasoon. Sekä ulkopuolisten nuorten, että rikoksiin syyllistyneiden nuorten vanhemmilla oli usein vain joko peruskoulun päättötodistus tai ammatillinen perustutkinto. Joissain tapauksissa vanhempien koulutustaustasta ei ollut tietoa, mutta vain harvalla vanhemmilla oli ammattikorkeakoulu- tai yliopistotasoinen koulutus. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten vanhemmista vähän alle puolet olivat ulkopuolisia tai heillä ei ollut juurikaan työhistoriaa. Suuri osa syrjäytyneistä nuorista ja etenkin nuorista rikoksentekeijöistä oli vailla toisen asteen koulutusta tai edes työkokemusta. Suurimmalla osalla oli

kuitenkin peruskoulun päättötodistus, mutta joillakin jo peruskoulu oli jäänyt kesken. Kirjallisuuden mukaan koulutustaso vaikuttaa myöhempään rikolliseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi pelkän peruskoulun suorittaneista 6–10 prosenttia syyllistyy väkivaltarikollisuuteen, mikä on huomattavasti enemmän kuin jatkokoulutuksen suorittaneiden väkivaltarikollisuuteen syyllistyminen. Aktiivisesti rikoksia tekevät hakeutuvat pääsääntöisesti joko ammattikouluun tai työelämään. Erityisesti riski rikollisuuteen on nuorilla, jotka hakeutuvat vanhempiansa koulutustasoa alempaan koulutukseen. (Aaltonen & Kivivuori 2009, 22–23.)

8.2 Haasteet ja mahdollisuudet koulussa

Nuorilla vangeilla ei juurikaan ollut määritelty oppimisvaikeuksia. Kahdella heistä oli luki- ja kirjoitusvaikeus ja viidellä mukautettu oppimissisältö. Kaikilla haastelluilla oli kuitenkin poikkeuksetta koulunkäyntivaikeuksia jossain kohti peruskoulua ja osalla jopa koulupudokkuutta jo peruskoulusta (Äärelä 2012, 129–131, 243–244). Pakkahuostaanottojen taustatekijöinä oli 23 % tapauksista oppimisvaikeuksia ja 75 %:ssa luvattomia poissaoloja koulusta (Kuula & Marttunen 2009, 14). Sijais- ja jälkihuollon asiakkailla oli usein koulunaloitusvaiheessa ongelmia oppimisvaikeuksien vuoksi (Lämsä 2009, 100). Koulukotiin sijoitetut nuoret suoriutuivat verrokkiryhmää heikommin kielelliselle alueelle sijoittuvissa tehtävissä. Lisäksi heillä oli viitteitä tarkkaavaisuuden ylläpidossa sekä toiminnanohjauksessa. Koulukotinuorilla oli saman ikäisiin verrattuna parempi reaktionopeus. Ne nuoret, joilla oli rikosmerkintä, suoriutuivat muita heikommin sanavarastoa mittaavassa tehtävässä. Sama tulos saatiin väkivaltarikoksiin syyllistyneiden kohdalla. (Manninen 2013, 57, 61.)

Heinon aineistossa koulunkäyntivaikeudet olivat syynä lastensuojelun asiakkuuteen 20 % lapsista (Heino 2007, 59). Lastensuojelun avohuollon asiakkuuksissa on mainintoja koulunkäyntivaikeuksista, jotka yleensä kasvoivat yläasteelle mentäessä. Nuorisohuollon asiakkailla koulunkäyntiongelmista oli ollut lastensuojelutoimenpiteitä jo peruskoulussa, mahdollisesti jopa ensimmäisillä luokilla. Sijais- ja jälkihuollossa kouluongelmat eivät olleet niin suuria kuin avohuollon ja nuori-

sohuollon asiakkuuksissa, mutta erityisesti koulunaloitusvaiheessa ja peruskoulun viimeisillä luokilla esiintyi kouluun sopeutumattomuutta ja luvattomia poissaoloja. (Lämsä 2009, 90, 95, 100.) Äärelän haastatteleminen nuorten oli pääosin hankala sopeutua koulun kulttuuriin sillä kouluympäristön vaatima käyttäytymistapa erosi usein kotona opitusta. Perusmuotoisessa ryhmässä nuoret vangit olivat kouluaikoinaan kokeneet vahvaa toiseuden tunnetta etenkin yläasteella. (Äärelä 2015, 215, 226–227.)

Eri koulujen välillä oli pieniä eroja masentuneisuudessa ja rikoskäyttäytymisessä. Koulun sosiaalinen tuki ja kontrolli näyttivät vaikuttavan niihin. Erityisesti opettajien tuottama sosiaalinen tuki oli merkityksellistä masentuneisuusriskin vähentämisessä. Opettajien tuottamalla sosiaalisella kontrollilla oli vaikutusta koulujen väliseen rikoskäyttäytymisen eroihin poikien kohdalla. Tässä merkittävää oli epätasaisesti jakautuvan sosiaalisen kontrollin vaikuttaminen negatiivisesti koulun ilmapiiriin. (Ellonen 2008, 90–92.)

Myös Äärelän haastatteleminen nuorille opettaja oli erittäin merkityksellinen. Opettajalta kaivattiin välittävää kohtaamista ja myönteistä palautetta määrällin sijaan. Opettajien antama palaute koulussa vaikutti hyvin paljon identiteetin rakentumisessa. Jos nuori sai viestin huonoudesta koulussa, oli se myös yhteydessä kokemukseen huonoudesta yksilönä. Vangit olivat sitä mieltä, että opettajan tulee olla aikuinen joka asettaa rajat, mutta kaipasivat myös turvallista ja huolehtivaa aikuista. Erityisen tärkeää opettajan hyväksyntä oli sellaisille oppilaille, joiden kasvuympäristössä oli epävakautta, kun taas lapset, joiden perustarpeista oli huolehdittu, eivät pitäneet hyväksyntää yhtä merkittävänä. Nuoret pitivät myös tärkeänä, että opettaja huomioi oppilaiden yksilöllisyyden ja käyttää erilaisia opetustapoja. Nuorten mielestä koulussa pitäisi huomioida oppilaan elämäntilanne kokonaisvaltaisesti. (Äärelä 2015, 185–192, 206–207, 238.)

Sosiaalisen tuen taso koulussa ei ollut Ellosen mukaan merkittävästi yhteydessä nuorten masentuneisuuteen. Merkittävää sen sijaan oli tuen jakautuminen oppilaiden kesken. Epätasa-arvoinen tuen jakautuminen koulussa lisäsi kaikkien oppilaiden masentuneisuuden riskiä. Huomionarvoista oli, että riski kasvoi myös

vahvan tuen piirissä olevilla nuorilla. Poikien kohdalla sosiaalinen kontrolli vähensi mukaan rikekäyttäytymistä koulussa ja vapaa-ajalla. Jos kontrolli kuitenkin jakaantui epätasaisesti, sillä oli riski lisätä poikien rikekäyttäytymistä. Tyttöjen kohdalla sosiaalisella kontrollilla tai sen jakautumisella ei juurikaan ollut vaikutusta rikekäyttäytymiseen. (Ellonen 2008, 84–87.)

Nuorten taustalla vaikuttavat moninaiset tekijät, jotka näyttivät vaikeuttavan heidän koulunkäyntiään ja ympäristöön sopeutumista jo peruskouluikäisenä. Yleensä koulunkäyntivaikkeudet ilmenivät viimeistään yläasteelle siirryttäessä, mutta osalla niitä oli nähtävissä jo koulunaloitusvaiheessa. Kouluvaikkeudet olivat esimerkiksi luvattomia poissaoloja, yleistä koulun kulttuuriin sopeutumattomuutta sekä oppimisvaikeuksia. Kirjallisuuden mukaan lapselle, jonka on vaikea sisäistää joskus piilossakin olevia sääntöjä, voi kouluajan epäonnistumiskokemusten myötä syntyä kielteinen kuva itsestä ja sitä myöten pohja syrjäytymiskehitykselle (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 56). Oppimisvaikeuksia ei juuri ollut kuvattu tarkemmin. Vain muutamalla oli maininta luki- tai kirjoitusvaikeudesta. Kuitenkin erityisesti rikoksiin syyllistyneiden kielellinen suoriutuminen oli huomattavasti valtaväestöä heikompaa. Suurella osalla nuorista oli myös tarkkaavaisuuden ongelmia tai haasteita toiminnanohjauksessa. Aaltosen ja Kivivuoren (2009, 19) mukaan lukihäiriö ja kognitiiviset kyvyt ovat yksi tekijä rikollisen käyttäytymisen kehityksessä.

Koulussa saatu tuki oli nuorille merkittävää. Sosiaalisen tuen ja kontrollin tasapuolinen jakautuminen ehkäisi esimerkiksi masentuneisuutta ja rikoskäyttäytymistä. Sen sijaan sosiaalisen tuen epätasainen jakautuminen lisäsi riskiä masentuneisuuteen ja rikoskäyttäytymiseen myös vahvan tuen piirissä oleville lapsille ja nuorille. Opettajan hyväksyntä oli tärkeää etenkin lapsille, joilla oli puutteita perustarpeiden tyydyttämisessä. Opettajilta kaivattiin enemmän yksilöllistä tukea ja positiivista palautetta, mutta myös rajojen asettamista. Opettajien antama palaute oli tärkeää lapsen identiteetin rakentumisessa. Nuorille tärkeää oli turvallinen ja välittävä aikuinen, joka huomioi oppilaiden elämäntilanteet yksilöllisesti, antaa hyväksyntää ja huolenpitoa. Kirjallisuuden mukaan kasvattajan ollessa herkkä lapsen tarpeille ja johdonmukainen, rajoja asettava kasvattaja, lapselle syntyy tasapainoinen arvostus auktoriteetteihin. Henkilökohtainen ja välittävä

suhde opettajan kanssa, sekä tunne siitä, että lapsi osaa, kelpaa ja selviytyy, ovat erittäin tärkeitä riskiympäristöstä tuleville lapsille. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 89.) Opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutus sekä oppimisympäristön ilmapiiiri vaikuttavat myös opiskelumotivaatioon. Lapsen motivaatiota edistävät yksilöllisten ominaisuuksien tukeminen sekä lämminhenkisyys ja motivaatiota heikentävät kilpailuhenkisyys, suorituspainet sekä julkinen arviointi. (Nurmi ym. 2014, 103–104.)

8.3 Mielenterveyden- ja käyttäytymisen ongelmat

Syrjäytymisvaarassa olevilla oli paljon sosioemotionaalisen terveyden haasteita, mutta myös paljon voimavaroja. Esimerkiksi lastensuojelun uusia asiakkaita kuvailtiin luonteeltaan pääosin sosiaalisiksi. Heitä kuvattiin selviytyviksi, mutta myös rajattomiksi, hallitseviksi ja väsyneiksi. (Heino 2007, 60.) Pakkohoostaanotetuista nuorista 13 %:lla oli kokemuksia seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai inestetistä tai 16–17 vuotiaiden tyttöjen seurustelu vanhempien miesten kanssa oli ollut aikuisten huolen aiheena. Myös seksuaalinen käyttäytyminen oli huostaanoton perusteena 19 % tapauksista. Huomattava osa heistä, 84 %, oli tyttöjä. (Kuula & Marttunen 2009, 29.)

Mielenterveysongelmien ja psykiatristen hoitojen voidaan sanoa olevan yleisiä syrjäytymiskehityksessä. Äärelän tutkimuksen nuorista vangeista 50 % oli ollut tutkimusjaksoilla psykiatrisella osastolla. Syynä olivat usein ei-toivottu käyttäytyminen ja koulupoissaolot. (Äärelä 2012, 99.) Tahdonvastaisesti huostassa olleista noin 30 %:lla oli arviointi- ja tutkimusjaksoja mielenterveyspalveluissa (Kuula & Marttunen 2009, 35). Koulukotiin sijoitetuista tytöistä 80 % ja pojista 85 % olivat olleet psykiatrisen hoidon piirissä ennen sijoitusta. Avohoidon piirissä oli ollut 60 % sijoitetuista tytöistä ja 70 % pojista. Psykiatrisessa osastohoidossa oli ollut 45 % tytöistä ja 48 % pojista. Psykiatrisen hoito oli yhteydessä väkivaltaisuuksien sekä käytösongelmiin. (Manninen 2013, 48.)

Vakavan väkivallanteon tehneistä mielialavaikeuksia oli 63 %:lla ja 27 prosentilla nuorista vaikeudet näyttivät olevan koko kasvuiän kestäneitä. Vaikeudet näkyivät usein ahdistuksena, alakuloisuutena, uupumuksena, unettomuutena sekä epätoivoisuutena ja itsetuhoisuutena. (Rytönen 2013, 50.) Heinon aineistossa asiakkuuden syynä oli 14 % lapsista huono psyykkinen vointi (Heino 2007, 59). Koulukotinuorilla oli sekä sisäänpäin- että ulospäin oireilevia ongelmia myös tutkimusajankohtana valtaväestöä enemmän. Merkittäviä sisäänpäin oireilevia ongelmia, esimerkiksi ahdistuneisuutta, masentuneisuutta ja vetäytyväisyyttä, oli 40 % pojista ja 17 % tytöistä. Merkittäviä ulospäin oireilevia ongelmia, esimerkiksi sääntöjä rikkovaa käytöstä, aggressiivisuutta ja tarkkaavuuden ongelmia, oli 43 % pojista ja tytöistä 28 prosentilla. Huomionarvoista on se, että poikien masennoireet jäivät usein huomaamatta käytösongelmien alta. (Manninen 2013, 51, 67.) Koulukotiin sijoitetuista lapsuusajan väkivaltaisuutta oli 30 % pojista mutta tytöillä ei lainkaan. Väkivaltainen käytös oli yhteydessä tarkkaavuuden ongelmiin ja psykiatriin hoitoihin ja osastohoitoihin ennen sijoitusta. (Manninen 2013, 48).

Mielenterveysongelmat näyttävät olevan vahvasti yhteydessä rikoskäyttäytymiseen. Elonheimon tutkimusaineiston nuorista 10 %:lla oli psykiatrinen diagnoosi. Heistä noin puolella oli rikosmerkintä, kun diagnosoimattomilla merkintä oli vain 19 %:lla. Diagnoosin saaneet olivat myös tehneet yli puolet rikoksista. Yli viisi rikosta tehneiden ryhmässä 59 %:lla oli psykiatrinen diagnoosi. Erityisesti rikollisuutta esiintyi henkilöillä, joilla oli epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö tai päihdehäiriö. Näistä ensimmäisen ryhmä oli tehnyt 27 % ja toinen 24 % rikoksista, vaikka heidän osuutensa aineistosta oli vain 5 %. Masennus oli ainut psykiatrinen diagnoosi, jolla ei havaittu olevan yhteyttä rikollisuuteen. (Elonheimo 2010, 51.) Kuulan ja Marttusen (2009, 28) tutkimuksessa 52 % kaikista ongelmallisen käyttäytymisen vuoksi huostaanotetuista ja 62 % rikollisesti käyttäytyvillä oli mielenterveysongelmia. Mielenterveysongelmista mainittiin useimmin masennus, käyttöhäiriöt, nuoruusiän tunne- ja kehityshäiriöt, perheen sisäiset vuorovaikutushäiriöt ja aggressiivisuus. Myös itsetuhoisuutta oli noin 30 % nuorista.

Elonheimon (2010,49) mukaan opettajien huomaama lasten hyperaktiivisuus sekä opettajien ja vanhempien raportoimat lapsen käytösongelmat 8-vuotiaana

olivat tekijöitä, jotka korreloivat muista muuttujista riippumatta nuoruudessa tehtyihin rikoksiin. Myös muiden aineistojen mukaan tarkkaavuuden ja käytösongelmat olivat hyvin yleisiä etenkin pojilla. Äärelän aineistossa nuoria vankeja oli koulussa kuvailtu vilkkaiksi, impulsiiviseksi, häiriköiksi, äänekkäiksi ja levottomiksi. Kolmella nuorista oli diagnosoitu ADHD ja monilla heistä oli piirteitä tarkkaavaisuuden vaikeudesta ja ylivilkkauksesta. Osalla oli koulussa tahallista häiriökäyttäytymistä ja osalla tahatonta koulutyön häirintää vilkkauksen vuoksi. (Äärelä 2012, 146–147.) Rikosperusteisesti huostaan otetuista 23 %:lla oli diagnosoitu ADHD, tarkkaavaisuuden häiriö tai jokin muu oppimisvaikeus (Kuula & Marttunen 2009, 28, 51). Koulukotiin sijoitetuista kaikilla oli merkintöjä käytösongelmista. Lapsuudenaikaisia käytösongelmia oli tytöistä 10 %:lla ja 55 % pojista. Tarkkaavuuden ongelmia oli pojista 33 %:lla, kun taas tytöillä niitä ei ollut diagnosoitu lainkaan. Lapsuusajan käytösongelmat olivat yhteydessä psykiatrisiin osastohoituihin ja tarkkaavuuden ongelmat väkivaltaiseen käytökseen. (Manninen 2013, 48.) Väkivallantekoon syyllistyneistä 80 %:lla oli vaikeuksia käyttäytymisen ja tunteiden hallinnassa. Käyttäytymisen ongelmat olivat usein levottomuutta, rauhattomuutta, keskittymättömyyttä, ylivilkkautta ja impulsiivisuutta tai päinvastoin ylikontrolloivuutta oman käytöksen suhteen. Tunteiden hallintaan liittyvät ongelmat saattoivat olla normaalia voimakkaammat vihan ja suuttumuksen reaktiot tai päinvastoin olemattomat tunnereaktiot. (Rytkönen 2013, 48–49.)

Suuri osa nuorista vangeista vastusti kouluaikana auktoriteetteja sekä arvoja ja normeja (Äärelä 2012). Vakavan väkivallanteon tehneistä suurimmalla osalla oli ainakin jonkin verran auktoriteettien vastustamista jossain kohti lapsuutta tai nuoruutta ja puolella heistä sitä esiintyi jatkuvasti. Väkivallanteon tehneiden oli myös usein vaikea sopeutua yleisten arkeja määrittävien sääntöjen noudattamiseen sekä vastuullisuuteen omiin velvollisuuksiin. (Rytkönen 2013, 47–48.)

Katsauksen tulokset olivat käyttäytymisen osalta yhteneväisiä aikaisempien tutkimusten kanssa. Aikaisempien tutkimusten mukaan yksilökohtaisia rikoskäyttäytymistä selittäviä persoonallisuuden piirteitä ovat aggressiivisuus, impulsiivisuus, alhainen itsekontrolli ja negatiivinen emotionaalisuus. (Aaltonen & Kivivuori 2009, 19–20.) Nuorilla oli paljon sekä sisään- että ulospäin oireilevia sosioemotionaalisen kehityksen haasteita. Sisäänpäin oireilevat ongelmat näkyivät esimerkiksi

masennuksena, ahdistuneisuutena, uupumuksena sekä epätoivoisuutena. Ulospäin oireilevia haasteita oli sääntöjä rikkova käytös, auktoriteettien vastustaminen, impulsiivisuus, aggressiivisuus ja tarkkaavuuden ongelmat. Huomionarvoista on mielenterveysongelmien runsas esiintyvyys, sillä yli puolella rikoksiin syyllistyneistä oli diagnoosi mielenterveysongelmista. Mielenterveysongelmista erityisesti epäsosiaalinen persoonallisuushäiriö ja päihdehäiriö olivat vahvasti yhteydessä rikoskäyttäytymiseen, kun taas masennus ei ollut lainkaan yhteydessä rikollisuuteen. Nuorilla oli myös ongelmia tunteiden hallinnassa, mikä ilmeni erityisen voimakkaina tunnereaktioina tai olemattomina tunnereaktioina. Kirjallisuuden mukaan heikko tunteiden säätely sekä ulospäin suuntautunut käyttäytyminen ennakoivat aggressiivisen ja impulsiivisen käyttäytymisen ilmenemistä ja heikko tunteiden säätely yhdessä sisäänpäin kääntyvän käyttäytymisen kanssa aiheuttaa voimattomuuden ja pelon kokemusta sekä ahdistuneisuutta. Heikko itsehallintaa enteilee myöhempää aggressiivisuutta sekä riskiä epäsuotuisaan kehitykseen ja sopeutumattomuuteen. (Nurmi ym. 2014, 118–121.)

8.4 Päihteidenkäyttö ja antisosiaalisuus

Äärelän tutkimuksessa nuoret vangit olivat yleisimmin syyllistyneet väkivalta- ja henkirikoksiin tai omaisuusrikoksiin (Äärelä 2012, 98). Elonheimon tutkimuksessa 23 % aineiston nuorista oli syyllistynyt rikokseen, mikäli liikenne rikkomuksia ei lueta mukaan. Yleisimpiä olivat omaisuus- ja väkivaltarikokset sekä huumoririkokset. (Elonheimo 2010, 4 47.) Kuulan ja Marttusen aineistossa lapsen tai nuoren oman toiminnan vuoksi vastentahtoisesti huostaanotetuista rikosperusta oli 45 % huostaanotoista. Usein huostaanoton syynä olivat omaisuusrikokset, väkivaltakäyttäytyminen tai vahingonteot. (Kuula & Marttunen 2009, 9, 14.) Vakavan väkivallanteon tehneiden rikokset olivat alkaneet usein pienellä vilpin teolla, näpistelynä, varasteluna ja ilkivaltana ja jatkuivat nuoruusiässä murtoina, varkauksina, luvattomina käyttöönottoina ja väkivaltaisina tekoina (Rytkönen 2013, 47).

Päivittäinen tupakointi, viikoittainen humalajuominen ja itse ilmoitettu antisosiaalisuus olivat itsenäisesti yhteydessä nuorisoriikollisuuteen (Elonheimo 2010, 50).

Pakkohuostaanottojen taustalla oli 21 % kohdalla huumeidenkäyttö ja alkoholin ongelmakäyttö 53 %:lla. Huumeidenkäyttö oli hieman yleisempää pojilla kuin ty-
työillä ja maahanmuuttajien keskuudessa kaikista yleisintä. (Kuula & Marttunen
2009, 14, 27.) Päihteet ja tupakka olivat usealla nuorella vangilla olleet mukana
jo ala-asteella ja alkoholi alkoi olla normaalia ajanvietettä kaveriporukassa jo ylä-
asteella. Suurimmalla osalla päihteenä oli alkoholi, muutamalla marihuana ja ylä-
asteen jälkeen mukana oli myös kovempia huumeita. Väkivaltarikokset oli tehty
päihtyneenä. (Äärelä 2012, 178–183.) Vakavan väkivallanteon tehneistä nuorista
yli 90 %:lla oli säännöllistä päihteidenkäyttöä. Heistä 30 % oli kokeillut päihteitä
viimeistään 10-vuoden iässä, jolloin päihteinä olivat olleet pääasiassa alkoholi ja
impattavat aineet. Myöhemmin käyttö laajeni esimerkiksi päihdyttävien lääke- ja
kannabistuotteisiin ja osalla myös vahvempiin huumeisiin. (Rytkönen 2013, 47.)

Rikoskäyttäytyminen oli osalla aineistojen nuorista vain nuoruusikään liittyvää.
Ne joilla rikollisuus oli pidempiaikaista, oli se myös alkanut jo ala-asteikäisenä.
Vakavan väkivallanteon tehneistä nuorista jopa 77 %:lla oli vaikeuksia sopeutua
lain vaatimiin normeihin viimeistään nuoruusiässä. Jatkuvaa rikoskäyttäytymistä
oli 30 %:lla nuorista ja heillä ensimmäiset rikolliset teot olivat tapahtuneet jo 8-10-
vuoden iässä. (Rytkönen 2013, 47.) Avohuollon asiakaskirjoissa oli mainintoja
päihteidenkäytön ja rikostelun suhteen. Sijais- ja jälkihuollon asiakkailta oli rikos-
käyttäytymistä erityisesti 13–17 –vuoden ikäisenä. Nuorisohuollon asiakkuuden
syyinä olivat usein lapsen oma käyttäytyminen ja siitä johtuvat riidat vanhempien
kanssa. Riidat liittyivät usein nuoren päihteidenkäyttöön ja omaisuusrikoksiin.
Myös toimeentulotuen asiakkailta ongelmana olivat liiallinen alkoholinkäyttö ja ri-
kollisuus. Heistä 10 % oli ollut tekemisissä poliisin kanssa joko satunnaisesti
osana normaalia kehityskriisiä tai pysyvämmän. (Lämsä 2009, 90, 97, 100, 112–
113.)

Elonheimo (2010, 51–52, 56) toteaa, että psykososiaaliset ongelmat kasautuvat
pienelle vähemmistölle. Erityisesti kasautumista oli moninkertaisten rikostenuu-
sijoiden (4 %) kohdalla, jotka tekivät 72% rikoksista. Taulukossa 3 vertaan riski-
tekijöiden esiintyvyyttä moninkertaisten rikostenusijoiden ryhmässä ja sellaisten
lasten ja nuorten ryhmässä, joilla ei ollut rikosmerkintää.

TAULUKKO 3. Taustatekijöiden esiintyvyys (%) 8- tai 18-vuotiaana mitattuna moninkertaisten rikostenusijoiden ryhmässä ja niiden ryhmässä, joilla ei ollut rikosmerkintää. (Elonheimo 2010, 56.)

Taustatekijä	Yli 5 rikosta	Ei rikoksia
Hajonnut perhe (8v)	43	14
Vanhempien ero (18 v)	64	27
Vanhempien alhainen koulutustaso (8v)	82	61
Opettajan raportoimat psyykkiset ongelmat (8v)	26	13
Opettajan arvioima hoidon tarve (8v)	19	6
Huono koulumenestys (8v)	25	15
Kiusaa muita lapsia (8v)	44	28
Itse havaitut psyykkiset ongelmat (18v)	44	26
Itsetuhoiset ajatukset tai teot (18v)	12	6
Päivittäinen tupakointi (18v)	85	29
Viikottainen humalajuominen (18v)	47	6
Huumeidenkäyttö (18v)	28	4
Psykiatrinen diagnoosi (18-23v)	59	7

Rikoskäyttäytyminen ja päihteidenkäyttö alkoivat usein viimeistään yläasteella. Epäsosiaalinen käyttäytyminen vakiintui pysyvämmäksi osittain omanlaisen vertaisryhmän löytymisen myötä ja osittain nuoruuteen kuuluvan normien rikkomisen myötä. Antisosiaaliset nuoret hakeutuvat kirjallisuuden mukaan usein toisten antisosiaalisten seuraan ja siten rikollinen käyttäytyminen vahvistaa itseään (Jokela 2006, 114). Pidempiaikaisena ilmenevä rikoskäyttäytyminen oli alkanut yleensä jo ala-asteella. Yleisimpiä rikoksia olivat omaisuusrikokset, väkivalta- ja henkirikokset sekä huumerikokset, mikäli liikenne rikkomuksia ei oteta mukaan. Säännöllinen päihteidenkäyttö ja tupakointi oli merkittävä riskitekijä rikollisuudelle. Päihteet liittyivät erityisesti väkivaltarikoksiin. Moninkertaisten rikostenusijoiden kohdalla esiintyi paljon psykososiaalisten riskitekijöiden kasaantumista. Tämä pieni ryhmä teki myös suurimman osan kaikista rikoksista. Moninkertaisilla uusijoilla oli valta-

väestöön verrattuna huomattavasti useammin rikkinäinen perherakenne ja vanhempien alhainen koulutustaso, psyykkisiä ongelmia jo lapsuudessa, huono koulumenestys, koulukiusaamista, säännöllistä päihteidenkäyttöä ja tupakointia sekä psykiatrinen diagnoosi.

8.5 Vertaissuhteet

Usea nuorista vangeista koki olevansa koulussa samanvertainen muiden oppilaiden kanssa vasta pienryhmään siirryttyään ja löytäneensä sieltä oman sosiaalisen ryhmänsä. Toisaalta pienryhmistä nuoret vangit löysivät usein myös rikostelevän vertaisryhmän. Viihtyvyyteen vaikuttivat erityisesti pienempi oppilasmäärä ja ryhmän yhteisöllisempi ilmapiiri. (Äärelä 2015, 211–212, 217, 227–228.)

Useimmilla (90 %) väkivallantekoon syyllistyneillä oli vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa etenkin lapsuudessa. Haasteita oli esimerkiksi kommunikointi- ja toimintatavoissa sekä yhteistoimintaan liittyvissä asioissa. Konkreettisesti vaikeudet saattoivat näkyä esimerkiksi muiden epäkunnioittavana kohtelemisena, kiusaamisena sekä fyysisenä aggressiivisuutena. (Rytkönen 2013, 48–49.) Vastentahotoisesti huostaanotetuista koulukiusaamista joko tekijänä tai uhrina oli kokenut 39 %. Rikoksiin syyllistyneistä lapsista tai nuorista 52 % oli kokenut koulukiusaamista. Koulukiusaaminen oli hieman yleisempää (2 %) monikulttuurisesti taustasta tulevilla kuin muilla nuorilla. (Kuula & Marttunen 2009, 28.)

Nuorilla vangeilla esiintyi kouluaikana ilkivaltaa ja tappeluita opettajien ja toisten oppilaiden kanssa. Muutama oli jo peruskoulussa tuomittu väkivallasta, mutta suurin osa ei harjoittanut väkivaltaa kouluaikanaan. Toisille väkivalta taas oli toistuva käyttäytymismalli esimerkiksi sanallisesti alkaneissa tappeluissa. Väkivaltaa käytettiin itsensä puolustamiseen välittömänä reagointimallina etenkin kun nuori oli kokenut tulleen väärin kohdelluksi. (Äärelä 2012, 154, 173–174.)

Salmen (2015) mukaan pidempiaikainen rikoskäyttäytyminen näkyy usein jo varhaisessa vaiheessa vaikeuksina sosiaalisissa suhteissa, aggressiivisuutena ja

ongelmakäyttäytymisenä. Antisosiaalisuus aiheuttaa vaikeuksia koulussa ja kaverepiirin ulkopuolelle jäämistä ja siitä johtuen sosiaalisten taitojen puutteellista kehitystä. Nämä vaikeuttavat nuoruusiässä koulutukseen ja työelämään pääsyssä. (Jokela 2006,114.) Myös katsauksen tulosten mukaan nuorilla oli usein sosiaaliin suhteisiin liittyviä ongelmia erityisesti lapsuusiässä. Ongelmat näkyivät muiden ihmisten epäkunnioittavana kohtaamisena, aggressiivisuutena ja kiusaamisena. Toisilla väkivalta oli vakiintunut normaaliksi käyttäytymismalliksi riitailanteissa.

8.6 Perhetaustat

Myrskylän mukaan maahanmuuttajataustaisten nuorten riski syrjäytyä on kolminkertainen verrattuna kantaväestön kouluttamattomiin nuoriin. Syrjäytyneistä nuorista lähes 25 % olivat maahanmuuttajataustaisia. (Myrskylä 2012, 4.) Lastensuojelun uusissa asiakkuuksissa suurin osa, 91 %, oli kuitenkin suomalaisia ja lisäksi äidinkieli oli suomi ja vain 7 % oli muita kuin suomalaisia. Lapsista 8 % eli monikulttuurisessa perheessä. Lapsista 4 % kuului romaniväestöön (vrt. vuonna 2001 7-17-vuotiaasta väestössä 0,17 % romaniväestöä). (Heino 2007, 26.) Pakko- huostaanotetuista maahanmuuttajia oli 15 % ja heistä 50 %:lla oli rikosmerkintä (Kuula & Marttunen 2009, 11.) Vaikka Myrskylän aineistossa maahanmuuttajien osuus on huomattava, muissa tutkimuksissa maahanmuuttajat eivät olleet erityisesti edustettuina.

Perherakenteen muutokset olivat yleisiä syrjäytymiskehityksessä. Lämsän tutkimuksessa rikkonaiset perhetaustat ovat keskiössä lastenhuollon asiakirjoissa. Avohuollon asiakkaista enemmistössä olivat yksinhuoltajaperheet. Myös sijais- ja jälkihuollon asiakasperheissä vanhemmat olivat eronneet yli 50 % perheistä. Avioero oli usein myös asiakkuuden syynä lastensuojelun avohuollossa ja nuorisohuollossa. (Lämsä 2009, 90–91, 97, 100.) Äärelän mukaan nuorten vankien vanhemmista noin puolet olivat eronneet ja 20 % olivat yhä yhdessä. Yleensä vanhempien ero tai kuolema oli tapahtunut peruskouluiässä. (Äärelä 2015, 98.) Lastensuojelun uusien asiakkaiden vanhemmat olivat pääosin, 86 %, elossa.

Perheistä 49 % oli kaksi aikuista ja 47 % yksi aikuinen. (Heino 2007, 31.) Vastentahtoisesti huostaanotetuista vain 17 % asui molempien vanhempiensa kanssa. Eronneiden lapsista 49 % asui äidin ja 15 % isän kanssa sekä heidän puolisoidensa kanssa, mikäli heillä oli uusi parisuhde. (Kuula ja Marttunen 2009, 30.)

Yhden vanhemman perheessä ja erityisesti äidin ongelmiin puututtiin herkemmin kuin perheessä, jossa oli kaksi vanhempaa. Puutteet elämänhallinnan resursseissa ja muut mahdolliset ongelmat nähtiin suurempina yhden huoltajan perheissä. Riskiksi perheessä saattoivat muodostua myös vanhempien väliset ristiriidat ja lapsen joutuminen vanhempien katkeruuden ja syyttelyn eli koston väli-neeksi, jolloin lapsen etu ei toteutunut. (Lämsä 2009, 116–119.) Elonheimon (2010, 49–50) mukaan 8-vuotiaana mitatuista tekijöistä rikkinäinen perherakenne, kuten vain toisen biologisen vanhemman kanssa asuminen oli yhteydessä rikoskäyttäytymiseen nuoruudessa. Myös kutsuntaiässä nuorisoriikollisuuteen it-senäisesti liittyvä tekijä oli vanhempien avioero.

Lämsän tutkimuksessa yhdeksi tarkastelunäkökulmaksi oli otettu isien näkymättömyys. Näkymättömyyden eri muodoiksi Lämsä luokitteli vajaaperheisyyden, jossa toinen vanhempi oli ”menetetty” eron tai kuoleman vuoksi tai isästä ei ollut tietoa ja isän poissaolon lapsen arjesta, jolloin isä ei ollut mukana lapsen asioiden tai kodinhoidossa. Näkymättömyys johtui Lämsän mukaan osittain myös lastensuojelun avohuollon äitikeskeisyydestä ja nuorien asiakkaiden taustatietojen puuttumisesta. (Lämsä 2009, 116–119.) Myöskään Heino (2007, 33) aineistossa lapsista joka kolmas ei ollut tekemisissä etävanhempansa kanssa, mutta aineistosta ei käy ilmi, kuinka etävanhemmuus jakautuu isien ja äitien kesken. Äärelän aineistoissa muutamalla nuorista vangeista ei ollut yhteyksiä isänsä kanssa. (Äärelä 2015, 98.)

Vain muutama Äärelän (2015, 99, 182) tutkimuksen nuorista vangeista oli asunut ydinperheessä koko lapsuutensa ajan ja reilulla 50 % nuorista oli ollut laitossijoituksia. Kuulan ja Marttusen tutkimusvuonna huostaanotetuista tahdonvastaisesti huostassa oli 19 %. Pakkohoostaanotetuista lapsista ja nuorista jopa 80 %:lla oli myös aikaisempia laitossijoituksia. (Kuula & Marttunen 2009, 9, 34.)

Myrskylän mukaan yksin asuvilla nuorilla on kaksinkertainen riski syrjäytyä verrattuna nuoriin, joilla on vanhempi tukenaan (Myrskylä 2012, 2). Myös Elonheimon mukaan (2010, 50) kutsuntaiässä muualla kuin vanhempien luona asuminen oli itsenäisesti yhteydessä väkivaltarikollisuuteen. Nuorista toimeentulotuen asiakkaista lähes 50 % asui yksin ja 20 % vanhempien luona tai kimppekämpässä (Lämsä 2009, 108).

Vanhempien ero ei kirjallisuuden mukaan itsessään lisää lapsen rikoskäyttäytymistä. Merkittävää näyttää olevan lapsen kokema vanhemmuus sekä jatkuuko vanhempien keskinäiset ristiriidat myös eron jälkeen. Lapsen psyykinen selviytyminen erosta, suhde etävanhempaan eron jälkeen sekä perherakenteiden muutos ovat myös merkittäviä tekijöitä lapsen tulevan kehityksen kannalta. (Haapasalo 2006, 131–132.) Syrjäytymiskehityksessä perherakenteiden muutokset olivat hyvin yleisiä. Perherakenteiden muutokset olivat yksi niistä tekijöistä, jotka olivat yhteydessä perusturvallisuuden horjumiseen. Vanhempien eroon liittyviä haasteita oli lapsen jääminen vanhempien riitojen välikappaleeksi ja suhteen viileneminen etävanhempaan. Isät olivat hyvin näkymättömiä sosiaalitoimen asiakkuuksissa. Vaikka isää ei olisikaan menetetty eron tai kuoleman myötä, saattoi isä olla poissa perheen arjesta. Tällöin isä ei esimerkiksi osallistunut lasten asioiden hoitoon tai kodinhoitoon.

Suurimmalla osalla lapsista oli ollut lastensuojelun asiakkuuksia sekä useita sijoituksia ja jaksoja psykiatrisilla osastoilla. Nämä tekijät voivat vaarantaa turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä ja lisätä käytösongelmia (Haapasalo 2006, 134). Oletuksena on, että jäsentymätön kiintymyssuhde on yksi tekijä kaverivaikkeuksien ja ulospäin oireilevien käyttäytymisongelmien syntymisessä. Kiintymyssuhteella on tärkeitä vaikutuksia myöhempään psyykkiseen terveyteen, kuten läheisten ihmissuhteiden arvostaminen ja solmiminen pelkäämättä hylkäystä, kyky voimakkaiden tunteiden säätelyyn sekä muiden ihmisten tarkoitusperien ymmärtäminen ja kunnioittaminen (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 125–129, 137).

Yksinhuoltajuus voi kirjallisuuden mukaan olla riski lapsen aggressiivisuuden kehitykselle. Yksinhuoltajuuteen liittyy usein paljon talouden, asuinympäristön ja

vanhemmuuden stressitekijöitä, jotka taas vaikuttavat lapsen sopeutumiseen. (Haapasalo 2006, 132.) Myös katsauksen tulosten perusteella yhden huoltajan perheet olivat erityisen huolen aiheena. Yksinhuoltajien elämänhallinnan haasteiden koettiin haavoittavan perhe-elämää enemmän kuin ydinperheissä. Etenkin äidin ongelmien ajateltiin olevan yhteydessä lapsen samankaltaisiin ongelmiin. Yksinhuoltajat olivat usein työmarkkinoiden ulkopuolella tai ennenaikaisella eläkkeellä ja yksinhuoltajaperheissä toimeentulotuen tarve oli huomattavasti suurempi kuin ydinperheissä. Myös pikkulapsiperheet olivat erityisen huomion kohteena. Pikkulapsiperheistä suurin osa turvautui toimeentulotukeen osittain ehkä vanhempien nuorten iän vuoksi. Äidin nuori ikä yhdessä alhaisen koulutustason kanssa voi Haapasalon mukaan olla riskitekijä lapsen pidempiaikaiselle aggressiivisuudelle ja epäsosiaaliselle kehitykselle erityisesti poikien kohdalla. Nuorena vanhemmaksi tuloon liittyvät stressitekijät perheessä näyttävät vaikuttavan etenkin poikien kehitykseen. Nuorena vanhemmaksi tulo myös voi myös lisätä perherakenteiden muutoksia, taloudellisia ongelmia ja vanhemmuuden puutteita. (Haapasalo 2006, 129–130.)

8.7 Vanhemmuuden haasteet ja periytyvyys

Lastensuojelun avohuollon asiakirjoissa oli usein mainintoja ylisukupolvisuudesta. Yleisesti ottaen erityisesti äidin ongelmien ja lapsen kasvuolojen ongelmien katsottiin olevan yhteydessä lapsen omiin ongelmiin. Sijais- ja jälkihuollossa viitteitä ongelmien periytyvyydestä todettiin olevan 10 % lapsista ja nuorista. (Lämsä 2009, 91, 101.) Heinon tutkimuksessa arvioitiin, että ylisukupolvisuutta esiintyi paljon 14 % lapsista, 19 % vähän ja 28 % lapsista ei lainkaan (Heino 2007, 46).

Usealla nuorella vangilla oli tutkimuksen mukaan selkeitä puutteita perustarpeiden tyydyttymisessä lapsuudessa sekä muita kasvuympäristön riskitekijöitä. Joka kolmannen nuoren kasvuympäristössä oli myös päihdeongelma. (Äärelä 2015, 100, 179, 244.) Myös lastensuojelun avohuollon asiakkuuksien syynä oli usein lapsenhoidon laiminlyönti ja vanhempien yleinen avuttomuus. Sijais- ja jälkihuollon asiakasperheissä asiakkuus oli alkanut usein hyvin varhain ja asiakkuuden

perusteena usein kasvuolosuhteet. (Lämsä 2009, 91, 101.) Sosiaalityöntekijöiden arvioiden mukaan lasten aineelliset tarpeet täyttyvät huonosti tai ei lainkaan jopa 50 % asiakasperheistä. (Heino 2007, 38.) Vakavan väkivallanteon tehneiden perheissä fyysiset olosuhteet ja perustarpeista huolehtiminen olivat suurimmaksi osaksi lasten kehitystä tukevaa. Kolmannes lapsista kuitenkin eli perheissä, joissa lasten asioiden hoidossa, kuten neuvolaan viemisessä ja yhteistyössä koulun kanssa oli puutteita. Kolmanneksella oli myös puutteita materiaalisten ja fysiologisten tarpeiden tyydyttymisessä etenkin varhaisina lapsuusvuosina ja alakoulussa. (Rytkönen 2013, 64–65.)

Lähes kaikilla vakavaan väkivallantekoon syyllistyneiden nuorten varhaislapsuuden perusturvallisuudesta huolehtimisessa oli puutteita äidin kuormittuneen vanhemmuuden ja rikkonaisen isäsuhteen vuoksi. Perusturvallisuuden ongelmat johutuivat usein vanhemman tai vanhempien päihteidenkäytöstä, aikuisten välisestä väkivallasta, nuoreen kohdistuvasta väkivallasta ja muutoksista perheen rakenteessa. Vanhempien välisiä ristiriitoja oli jokaisen nuoren perheessä ja väkivaltaana se ilmeni noin 60 % perheistä. Lapsista noin 50 % oli kokenut itse väkivaltaa perheessään. Päihteidenkäyttöä oli niin ikään jopa 80 % perheistä. (Rytkönen 2013, 64–65.) Vastentahtoisesti huostaanotetuista 29 % ja rikokseen syyllistyneistä jopa 52 % oli kokenut tai todistanut perheväkivaltaa. Jopa puolella (50 %) vastentahtoisesti huostaanotettujen vanhemmista oli päihdeongelma ja noin 25 %:lla mielenterveysongelma. Koko aineiston vanhemmista 16 %:lla oli mainittu olevan rikollista käyttäytymistä ja lasten, joiden huostaanoton taustalla oli rikollisuutta, vanhemmista 15 %:lla oli laitostai vankilataustaa. (Kuula & Marttunen 2009, 29–30.) Lastensuojelun avohuollon, sijais- ja jälkihuollon sekä nuorisohuollon asiakkuuksien syinä olivat muiden muassa usein äidin mielenterveys- ja päihdeongelmat tai isän alkoholinkäyttö (Lämsä 2009, 91, 97, 101). Lastensuojelun uusista asiakasperheistä 20 % asiakkuuksista liittyi vanhempien mielenterveysongelmat tai päihteiden väärinkäyttö (Heino 2007, 58).

Puhuttaessa kasvatuksellisesta huolenpidosta lapsen kehitystä vaarantavia tekijöitä oli jatkuvasti 30 % väkivallan tehneistä nuorista. Heillä ongelmat esiintyivät rajojen puutteena tai epäjohtonmukaisuutena, rajoittaminen oli ankaraa tai ta-

pahtui väkivallan keinoin. Lähes kaikkien vanhemmilla oli puutteita vanhemmuuden voimavaroissa ja kasvattajuudessa, mikä näkyi esimerkiksi riittämättömänä auktoriteettina. Noin puolet nuorten vanhemmista asetti rajoja, mutta suurimmassa osassa perheistä haasteena oli nuorten riittämätön valvonta töiden tai vanhempien omien psykososiaalisten ongelmien vuoksi. (Rytkönen 2013, 66–67.)

Lämsän mukaan vanhemmilta ja suvulta saatu tuki vaikutti suuresti siihen, selvisikö asiakas erilaisista hyvinvoinnin ongelmista huolimatta. Myös perheen ulkopuoliset aikuiset, esimerkiksi sosiaalialan ammattilaiset, saattoivat toimia nuorelle tukena silloin, kun lähiyhteisöltä sitä ei ollut saatavilla. (Lämsä 2008, 206, 208.) Heinon aineistossa suurin osa (74 %) lapsista sai tukea jostain sosiaalisista verkostoistaan, mutta 10 % ei saanut lainkaan tukea. Sisarukset olivat pääosin, 61 %, huostaanotetun lapsen tukena, mutta 18% lapsista sisaruksien katsottiin olevan uhka tai vaara lapsen kehitykselle. Kannattelevia verkostoja oli läheissuhteissa 31 % lapsista, muiden auttajien ja instituutioiden osalta 44% ja sosiaalisessa aikuisverkostossa 24% lapsista. (Heino 2007, 44–45.) Vakavan väkivallanteon tehneistä suurin osa oli kokenut tulleen rakastetuksi ja hyväksytyksi perheessään. Välit äitiin olivat usein läheiset, kun taas isään pääosin rikkonaiset (Rytkönen 2013, 67–68).

Kasvuolosuhteet ja vanhemmuuden haasteet olivat vahvasti esillä rikollisesti käyttäytyvien ja syrjäytymisriskissä olevien nuorten elämänkuluissa. Vanhemmilla oli paljon mielenterveys- ja päihdeongelmia ja osalla myös rikoskäyttäytymistä. Ongelmien periytyvyyttä vanhemmilta lapsille oli noin viidesosalla. Kirjallisuuden mukaan vanhempien rikoskäyttäytyminen, epäsosiaalisuus, mielenterveysongelmat sekä päihteidenkäyttö ennustavat lasten tulevaa rikoskäyttäytymistä. Käytösongelmien ja rikoskäyttäytymisen on todettu olevan ylisukupolvista. Ylisukupolvisuus välittyy heikkojen kasvatuskäytäntöjen ja vanhemmuuden ongelmien kautta. (Haapasalo 2006, 134–136) Lasten perusturvallisuutta heikensi vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmien lisäksi myös muutokset perherakenteessa, vanhempien välinen ja lapseen kohdistuva väkivalta perheessä sekä vanhempien väliset ristiriidat. Perheissä, joissa esiintyy psyykkistä tai fyysistä pahoinpitelyä, vanhempien käsittelemättömiä traumoja, mielenterveys- ja

päihdeongelmia tai muutoin erilaisia vakavia puutteita huolenpidossa on riski jäsentymättömän kiintymyssuhteen syntymiselle (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 129–134). Itse koetun väkivallan lisäksi väkivallan näkeminen perheessä näyttää altistavan käytösongelmille ja myöhemmälle epäsosiaaliselle käyttäytymiselle. Väkivalta kotona vaikuttaa lapsen turvallisuuden kokemukseen, vähentää emotionaalista tukea ja luottamusta läheisiin ihmisiin ja on stressitekijä lapsen elämässä. (Haapasalo 2006, 142–144.)

Suurimmalla osalla lapsista fyysiset perustarpeet tuli tyydytettyä. Osassa perheistä oli kuitenkin puutteita perustarpeista huolehtimisessa, lasten asioiden hoidossa ja yhteistyössä lasten koulun ja neuvolan kanssa. Haasteita oli suhteellisen usein myös vanhemman riittämättömässä auktoriteetissa sekä iänmukaisten rajojen asettamisessa. Rajojen asettamisen haasteena olivat myös epäjohtonmukaisuus ja riittämätön valvonta vanhempien töiden tai omien ongelmien vuoksi. Osa vanhemmista käytti myös väkivaltaa rajoittamiskeinona. Kirjallisuuden mukaan suurin riski antisosiaaliseen kehitykseen on lapsilla, joilla on sekä perinnöllinen alttius siihen ja kasvuympäristössä antisosiaalisia aikuisia, jotka toteuttavat ankaraa ja epäjohtonmukaista kasvatusta (Jokela 2006, 114). Erityisesti autoritaariset kasvatuskäytännöt, kova kuri, emotionaalisen tuen puute ja epäjohtonmukaisuus vaikuttavat Haapasalon mukaan ulospäin suuntautuvien käytösongelmien, aggressiivisuuden ja rikoskäyttämisen syntymiseen lapsuusiässä. Myös lasten tekemisten valvomatta jättäminen vahvistaa normien rikkomista, epäsosiaalisessa seurassa liikkumista sekä käytösongelmia. (Haapasalo 2006, 136–137, 140.)

Läheisverkostosta saatu tuki oli riskioloissa eläville erittäin tärkeä syrjäytymistä ehkäisevä tekijä. Myös kirjallisuuden mukaan sosiaalinen tuki suojaa syrjäytymiskehitykseltä. Sosiaalisen pääoman uskotaan luovan pohjan esimerkiksi koulumenestykselle, terveiden elämän tapojen noudattamiselle ja yhteiskunnan normeihin sopeutumiselle. Nuorten kohdalla sosiaalista pääomaa voidaan tarkastella perheen, koulun ja lähiympäristön tukena, kontrollina, valvontana ja luottamuksena. (Salmi 2006, 189–192.) Myös turvallinen ja pysyvä kiintymyssuhde, hyvät kasvatuskäytännöt ja vahva vanhemmuus suojaavat riskioloissa eläviä (Haapasalo 2006, 147).

9 ESIMERKKIMALLI SYRJÄYTYMISEN EHKÄISYYN - ICEHEARTS

Icehearts ry tekee ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä joukkueurheilun avulla. Icehearts on pitkäaikainen tuki lapselle ja nuorelle sekä yhdistävä linkki koulun, vapaa-ajan, perheen sekä sosiaalityön välille. Joukkue on koossa 12 vuotta, joiden aikana lapset, jotka eivät muuten pääsisi harrastamaan saavat harrastaa, oppivat sosiaalisia taitoja ja saavat turvallisen ja pitkäaikaisen aikuisen tuen. Joukkueeseen valitaan varhaiskasvatuksen, koulun ja sosiaalitoimen työntekijöiden avulla lapsia, joiden tasapainoisesta kehityksestä on huoli. (Icehearts 2013.) Joukkueeseen valitaan lapsia, jotka tarvitsevat erityistä, räätälöityä tukea selviäkseen koulusta ja sosiaalisista tilanteista. Joukkueeseen tullessaan pojat ovat 6–7 -vuotiaita, jotta varhainen puuttuminen ja pitkäaikainen tuki olisivat mahdollisia. Tarkoituksena on luoda turvallisia rajoja lapsen elämään sekä luottamus aikuisen läsnäoloon. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 11–12.)

Katsauksen tuloksena oli, että useat lapset kasvavat ilman isän läsnäoloa elämässään tai suhde isään on rikkonainen. Myöskään Icehearts-joukkueiden pojilla ei usein ole isää elämässään tai suhde isään on etäinen. Kasvattaja toimii pojalle miehen esimerkkinä sekä antaa hänen tarvitsemaansa erityishuomiota. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 13.) Isän läsnäolon vähäisyys on yhteydessä poikien käytösongelmiin. Antisosiaalisen isän poissaolo lapsen elämästä kuitenkin lisää poikien hyvinvointia. (Sinkkonen 2012, 30.)

Lapset ja nuoret kaipasivat analysoitujen tutkimusten mukaan opettajilta selkeästi enemmän henkilökohtaista huomiota ja hyväksyntää, elämäntilanteiden huomiointia ja kokonaisvaltaista tukemista. Hyväksyntä oli erityisen tärkeää lapsille, joilla oli puutteita perusturvallisuuden toteutumisessa. Opettajien tuottama tasa-
puolinen sosiaalinen tuki ja kontrolli ehkäisivät mielenterveysongelmia ja rikoskäyttäytymistä etenkin poikien kohdalla. Icehearts-työssä kasvattajan rooli on ehdottoman tärkeä. Kasvattaja kohtaa jokaisen joukkueensa lapsen ja nuoren tasavertaisesti ja arvokkaasti. Kohtaamiseen ei vaikuta se, kuinka paljon hän lapsesta pitää eikä lapsen huono käytös. Sen sijaan kasvattaja tukee lasta, antaa hänelle positiivista huomiota sekä asettaa turvalliset rajat. (Vartiamäki & Niemelä 2010,

15–18.) Oppilaan leimaaminen sopeutumattomaksi tai ilkeäksi esimerkiksi temperamentinmukaisen käytöksensä vuoksi voi johtaa huonoon koulumenestykseen ja vaikeuksiin myöhemmässä elämässä (Keltinkangas-Järvinen & Mullola 2008, 284–285). Opettajan ei ole aina mahdollista suuressa ryhmässä keskittyä erityistä tukea tarvitsevaan lapseen, joten Iceheartsin kasvattajan tuki on erittäin tärkeää myös koulussa tehtävässä kasvatustyössä.

Useilla lapsilla oli huoltajien vaihdoksia, kasvuympäristön epävakautta sekä laitossijoituksia. Nämä tekijät voivat vaarantaa turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä ja lisätä käytösongelmia (Haapasalo 2006, 134). Varhaisella kiintymyssuhteella on tärkeitä vaikutuksia myöhempään psyykkiseen terveyteen, kuten läheisten ihmissuhteiden arvostaminen ja solmiminen pelkäämättä hylkäystä, kyky voimakkaiden tunteiden säätelyyn sekä muiden ihmisten tarkoitusperien ymmärtäminen ja kunnioittaminen (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 126, 129). Kiintymyssuhde vaikuttaa monilla elämänalueilla, mutta keskeisimpänä erona turvattomasti ja turvallisesti kiintyneiden välillä on siinä, kuinka lapsi saavuttaa iän mukaiset kehitystehtävänsä ja siirtymävaiheet lapsuudesta murrosikään ja siitä aikuisuuteen (Keltinkangas-Järvinen 2008b, 183, 186). Icehearts-joukkueen kasvattaja sitoutuu työhönsä ja sen pitkäkestoisuuteen. Hän työskentelee pitkäjänteisesti lapsen ja perheen kanssa mahdollistaen luottamussuhteen ja kiintymyksen syntymisen. Kasvattaja tukee lapsen sosiaalisten taitojen oppimista, sekä itsetunnon kehittymistä. Kasvattaja ei sulje erityistä tukea tarvitsevaa lasta ulkopuolelle, vaan pyrkii löytämään keinot lapsen ryhmässä toimimiseen. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 19–24.)

Vanhemmilta ja suvulta saatu tuki edesauttoi riskioloissa elävien selviämistä haasteistaan. Tuen antajana saattoi olla myös esimerkiksi sosiaalialan ammattilainen, mikäli perheen tuki ei ollut saatavilla. Myös Haapasalon mukaan perheen ulkopuolinen aikuinen, esimerkiksi lastenkodin hoitaja, tai sukulainen, voi toimia kiintymyksen kohteena lapselle. (Haapasalo 2006, 147.) Tärkeää on kuitenkin että tilanteessa ei synny lapselle ristiriitaa lojaaliudessa vanhempaansa kohtaan. (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 88.) Icehearts-joukkueen pojille kasvattaja on turvallinen aikuinen, johon voi tukeutua erilaisissa haasteissa.

Noin puolella syrjäytymisvaarassa olevista nuorista perustarpeet eivät olleet tyydyttyneet lapsuudessa. Haasteita oli aineellisten tarpeiden toteutumisessa sekä lasten asioiden hoidossa, kuten neuvolaan viemisessä ja yhteistyössä koulun kanssa. Iceheartsin toimintamalliin kuuluu yhteistyö lapselle merkittävien tahojen välillä sekä koulutyö opettajien ja oppilashuollon tukena. Huomion kohteena on aina se, että kasvattaja pitää lapsen puolia ja huolehtii vanhempien tukena lapsen edun mukaisesta työskentelystä. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 23, 27.)

Katsauksen lapsilla oli usein haasteita sosiaalisissa suhteissa. Haasteet ilmenivät kommunikointi- ja toimintatavoissa sekä yhteistoimintaan liittyvissä asioissa esimerkiksi muiden epäkunnioittavana kohteluna, aggressiivisuutena ja kiusaamisena. Icehearts-toimintaan kuuluu iltapäiväkerho alemmilla luokka-asteilla ja ohjattu harrastustoiminta myöhemmin aikuisuuden kynnykselle saakka. Harrastustoiminnan tarkoituksena on aluksi opetella sosiaalisia taitoja, sääntöjen noudattamista ja muiden huomioonottamista. Icehearts-toiminta on hyvä ympäristö lapselle oppia sosiaalisia taitoja, sillä joukkueessa haastavana käyttäytymisenä oireilevaa lasta ei suljeta ulkopuolelle, vaan kasvattaja pyrkii löytämään keinot lapsen ryhmässä toimimiseen. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 24, 27, 36.) Sosiaalisten taitojen oppiminen on tärkeää koulutuksessa ja työelämässä pärjäämiselle.

Usein syrjäytymisen taustalla ovat rikkonaiset perhetaustat, yksinhuoltajuutta sekä vanhempien, erityisesti äitien kuormittunutta vanhemmuutta. Iceheartsin kasvattaja tekee tiivistä yhteistyötä perheiden kanssa rinnalla kulkiensa. Hän tukee vanhempia jaksamaan haasteiden keskellä sekä on apuna eri yhteistyöalojen palavereissa. Kasvattaja voi järjestää myös pienleirejä niille nuorille, joilla on esimerkiksi suuria haasteita kotona tai aikuisverkostot ovat rikkonaiset. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 19, 39.) Näiden toimien avulla kasvattaja antaa lisäresursseja kasvatukseen sekä lapselle turvallista ja henkilökohtaista aikaa pois lapsen omasta, joskus vahingollisestakin, ympäristöstä.

Katsauksessa useilla nuorilla oli ollut haasteita koulunkäynnissään ensimmäisillä luokilla tai viimeistään yläasteella. Haasteet liittyivät sopeutumattomuuteen, oppimishäiriöihin sekä tarkkaavuuden- ja toiminnanohjauksen haasteisiin. Osalla oli

koulupudokkuutta jo ala-asteella ja suurella osalla viimeistään toisen asteen koulutuksesta. Iceheartsissa kasvattaja toimii lapsen tukena koulussa koko peruskoulun ajan. Hän voi mahdollistaa erilaiset koulujärjestelyt lapsen koulunkäynnin turvaamiseksi. Kasvattaja myös pehmentää lapsen yläasteelle siirtymistä huomioiden tarvittavien tukimuotojen jatkumisen ja kokonaisvaltaisen tuen. Yläasteella hän on opinto-ohjaajan tukena ohjaamassa nuorta opiskeluihin ja työhön liittyvissä asioissa sekä tukee muutoinkin erilaisissa kasvun nivelvaiheissa. Joukkueen muiden jäsenten rooli on myös merkittävä. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 27, 35–41.) Icehearts tarjoaa siis tiiviin tuen nuorten koulutuksesta ja yhteiskunnasta syrjään joutumisen ehkäisyyn.

Katsauksen lapsilla ja nuorilla oli koulupudokkuutta jopa jo yläasteelta ja toisen asteen koulutuksesta. Heillä oli usein haasteita päihteidenkäytön ja seksuaalisen käyttäytymisen suhteen. Iceheartsin kasvattajilla on mahdollisuus keskustella lapsen ja perheen kanssa kouluun ja vapaa-aikaan liittyvistä haasteista matalammalla kynnyksellä ja vapaammassa ympäristössä kuin viranomaistahojen. Nuoruuden kynnyksellä Iceheartsin kasvattajalla on mahdollisuus antaa joukkueen pojille päihde- ja seksuaalikasvatusta. Hän myös toimii itsenäistymisvaiheen tärkeänä tukena nuorille, jotta he kiinnittyisivät mahdollisimman hyvin yhteiskuntaan eivätkä joutuisi syrjään. (Vartiamäki & Niemelä 2010, 27, 43, 49.)

10 POHDINTA

10.1 Johtopäätökset ja jatkotutkimusideat

Katsauksen tulokset eivät olleet kovinkaan poikkeavat aikaisempiin tutkimustuloksiin verrattuna. Yleisesti voidaan sanoa, että syrjäytymisen ja nuorisorikollisuuden taustatekijät ovat moninaiset ja etenkin nuorisorikollisuuteen liittyy paljon kasautumista nuorten elämänkuluissa jo varhaisissa elämänvaiheissa. Taustatekijät liittyivät usein koulutukseen ja toimeentuloon, vanhempien ongelmiin ja vanhemmuuden haasteisiin, lapsen käyttäytymisen haasteisiin ja mielenterveys- ja päihdeongelmiin. Rikoksiin syyllistyneillä oli huomattavasti enemmän mielialavaikeuksia kuin esimerkiksi lastensuojelun uusilla asiakkailla. Voitaisiinkin ajatella, että mielenterveyden ja käyttäytymisen haasteiden varhainen huomaaminen ja oikea-aikainen apu ovat erittäin tärkeitä tekijöitä lapsen myöhemmän kehityksen kannalta.

Katsauksen tulokset vahvistivat ennaltaehkäisevän työn ja positiivisen aikuissuhteen merkitystä. Monet lasten psykososiaaliset haasteet oli huomattu jo alakouluikässä ja vahvistuivat yläasteelle siirryttäessä. Vahva vanhemmuus sekä aikuisen ja lapsen välinen hyvä vuorovaikutus taas ehkäisivät lapsen yksilöllisen alttiuden kehittymistä vaikeaksi ongelmaksi. Vanhempien jaksamista ja hyvinvointia tulisikin aina pyrkiä vahvistamaan lasten kanssa työskennellessä. Vanhempien hyvinvoinnilla on suora yhteys lasten kasvuympäristöstään saamaan tukeen ja siten se vähentää lapsen riskitekijöiden epäsuotuisaa vaikutusta. Icehearts-malli on yksi hyvä esimerkki ennaltaehkäisevästä ja pitkäaikaisesta tuesta syrjäytymisen ehkäisyssä. Icehearts ry:n periaate on se, että kasvattaja antaa jokaiselle lapselle positiivista huomiota henkilökohtaisista tunteistaan riippumatta ja tukee vanhemmuutta. Kasvattajan tulee kuitenkin olla hyvin sensitiivinen, jottei lapselle synty ristiriitaa lojaaliudessa vanhempaansa kohtaan. Haasteena toiminnassa voi olla myös se, ettei kasvattajan ja lapsen vuorovaikutus suju ihanteellisella tavalla ja lapsi saa uuden kokemuksen siitä, ettei ole tarpeeksi hyvä eikä sopeudu ympäristöönsä. Kokemus sopeutumattomuudesta vahvistaa negatiivista käyttäytymistä.

Katsaus vahvisti peruskoulukokemusten merkitystä myöhemmälle elämäkulle. Monet lapset ja nuoret eivät sopeutuneet koulun kulttuuriin ja eivätkä he kokeneet olevansa tasa-arvoisia muiden oppilaiden kanssa. Nämä kokemukset johtivat usein normirikkomuksiin ja olivat koulusta erottavia tekijöitä. Tulisikin tarkastella millaisia piiloarvoja ja normeja koulussa on ja millaista käyttäytymistä koulussa ei suvaita. Lapsen, joka on kotona oppinut erilaiset käyttäytymismallit, on vaikea ymmärtää koulun käyttäytymisnormeja ja leimataan helposti sopeutumattomiksi tai häiriökäyttäytyjiksi. Myös temperamentinmukainen käyttäytyminen voi usein johtaa leimautumiseen. Tulisikin tarkastella, ovatko koulun piiloarvot tai kulttuurissamme vallitsevat normit kuitenkin aina oikeassa vai pyrimmekö muokkaamaan ihmiset sopimaan mahdollisimman hyvin tiettyyn lokeroon. Leimaammeko sopeutumattomiksi myös ihmiset, jotka eivät sopeudu näihin arvoihin ja normeihin, mutta eivät vahingoita toiminnallaan muita? Ympäristön asenteita on tärkeä pohtia koulun kulttuuria kehittäessämme, sillä koulussa saatu palaute vaikuttaa lapsen identiteetin rakentumiseen ja koulussa viihtymiseen. Myös lapsen temperamentti- ja persoonallisuuden huomioiminen ja yksilöllisten opetustapojen toteuttaminen vahvistaisivat lapsen suotuisaa ja yksilöllistä kehitystä.

Harvemmin mikään riskitekijä yksistään johtaa huono-osaisuuteen eivätkä syrjäytymisriskissä olevat nuoret ole yhtenäinen ryhmä. Tämä tuli kuitenkin esiin vain muutamissa aineistoissa. Esimerkiksi lapset, jotka kasvoivat yhden vanhemman kanssa tai vanhemmalla oli alhainen koulutustaso, kehittyivät suurimmaksi osaksi normaalikehityksen mukaan. Lastensuojelun asiakkuuden määrittäminen riskitekijäksi voi myös luoda virheellistä kuvaa, sillä usein lastensuojelu myös vahvistaa lapsen positiivista kehitystä ja on yksi syrjäytymisen suuntaa kääntävä tekijä. Tärkeämpää olisikin tarkastella lapsen yksilötekijöitä ja ympäristöä kokonaisvaltaisesti ja ehkäistä riskien vaikutusta sosiaalista pääomaa kasvattaen.

Maahanmuuttajataustaisuus mainittiin vain muutamassa aineistoissa. Myrskylän mukaan etenkin maahanmuuttajataustaisilla miehillä on valtaväestöön nähden suurentunut riski syrjäytyä. Huomionarvoista on kuitenkin, että muissa aineistoissa maahanmuuttajat olivat vain pieni osa otoksesta. Maahanmuuttajilla oli kuitenkin joitakin erityispiirteitä, kuten runsaampi päihteidenkäyttö tai useammin koulukiusatuksi tuleminen.

Aineistoja läpikäydessäni huomasin, että suojaavista tekijöistä ja lasten ja nuorten voimavaroista oli hyvin vähän mainintoja. Tähän lienee vaikuttanut se, että valitsin sellaisia tutkimuksia, jotka kuvaavat syrjäytymisen tausta- ja riskitekijöitä. Lisäksi tarkoitukseni oli kuitenkin tarkastella millaisia syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä aineistoissa kuvataan. Aineistoissa mainitut suojaavat tekijät liittyivät perheen ja koulun tukeen sekä rakastetuksi tulemiseen. Tarkastelin pääosin lasten ja nuorten psykososiaalisia tekijöitä, mutta rakenteellisista tukitoimista ja niiden suojaavasta vaikutuksesta ei muutoinkaan ollut paljon tietoa. Tämä katsaus tuotti tietoa riskitekijöistä, joihin täytyisi puuttua jo varhain. Jatkotutkimuksen aiheena voisikin tarkastella sitä, mitkä ovat suojaavia tekijöitä ja millaisella tuella suojaavia tekijöitä voitaisiin vahvistaa.

Suurin osa aineistoistani perustui eri rekistereistä saatuun tietoon, lomakkeisiin ja asiakirjoihin. Vain harvassa aineistossa lasten ja nuorten ääni pääsi kuuluviin. Lähivuosina on ilmestynyt muutamia tutkimuksia, jotka perustuvat nuorten haastatteluihin. Ne eivät kuitenkaan sopineet hakukriteereihin, joten niitä ei ole tässä katsauksessa huomioitu. Jatkotutkimuksessa voitaisiin selvittää miten nuoret itse näkevät elämänsä, sen riskit ja voimaannuttavat tekijät.

10.2 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyössäni ei haastateltu ketään eikä käyttämissäni tutkimuksissa myöskään paljastu kenenkään henkilöllisyys. Eettistä pohdintaa työssä vaati kuitenkin lapset ja nuoret haavoittuvana asiakasryhmä. Syrjäytymisen käsite ei myöskään ole yksiselitteinen ja voi olla leimaava. Monet nuoret eivät ajattele olevansa syrjäytyneitä vaikka yhteiskunta määrittelee heidät syrjäytyneiksi. Katsaus ei kerro koko totuutta syrjäytymisestä, sillä monet nuoret voivat olla eri tavoin aktiivisia vaikka olisivat työelämän ja koulutuksen ulkopuolella. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret eivät usein myöskään koe olevansa syrjäytyneistä, sillä nuorille tärkein syrjäytymistä määrittävä tekijä on ystävien puute.

Edistin opinnäytetyöni luotettavuutta sillä, että käytin mahdollisimman monipuolisia ja tuoreita lähteitä. Käytin lähteissäni pääosin vuoden 2000 jälkeen julkaistua

kirjallisuutta. Käytin pääosin kotimaista lähdemateriaalia, sillä englanninkielisten tutkimusten analysoinnissa olisi voinut tulla luotettavuuden kannalta ongelmia, mikäli en olisi ymmärtänyt tutkimustuloksia vieraalla kielellä oikein. Valitsin katsaukseen vain suomenkielisiä lähteitä, minkä vuoksi monet merkittävät tutkimukset jäivät katsauksen ulkopuolelle. Osittain ulkopuolelle jääntiin vaikutti myös se, että rajasin kirjallisuuskatsauksen sen uutuusarvon vuoksi vuonna 2007 ja sen jälkeen julkaistuihin tutkimuksiin. Useat valitsemani tutkimukset kuitenkin viittasivat kansainvälisiin tutkimuksiin, joiden tulokset olivat pääosin samankaltaiset valitsemieni tutkimusten tulosten kanssa.

Tutkimuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja raportoinnissa pyrin käyttämään erityistä huolellisuutta, mikä on ensiarvoisen tärkeää laadukkaan ja luotettavan tutkimuksen valmistumisen kannalta. (Hirsjärvi 2003, 23–24). Kirjallisuuskatsauksen onnistumisen, luotettavuuden ja toistettavuuden kannalta on tärkeää, että se tehdään tarkasti määriteltujen vaiheiden mukaisesti. Kirjallisuuskatsauksessa pitäisi ohjeiden mukaan olla myös vähintään kaksi tekijää, jotta se olisi luotettava. (Johansson 2007, 5.) Alussa lähdin hieman haparoiden tiedonhakuun, sillä en ollut riittävän tarkasti perehtynyt systemaattisen kirjallisuuskatsauksen tekoon. Huomattuani sen perehdyin kirjallisuuteen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen teosta uudelleen ja etenin vaihe vaiheelta sääntöjen mukaan. Vaikka kirjallisuuskatsaus on toteutettu ohjeiden mukaan, voi luotettavuuteen vaikuttaa se, että tekijöitä katsauksessa on vain yksi. Olen kuitenkin keskustellut rajauksiin ja tutkimusten valintaan liittyen opinnäytetyöohjaajani ja työelämän yhteistyötahon kanssa, joten päätökset eivät ole katsauksen tekijän yksin tekemiä.

Tutkimuksen teon eettisiin periaatteisiin kuuluu epärehellisuuden välttäminen. Esimerkiksi toisten tutkijoiden tekstiä ei saa plagioida ja tekstistä tulee käydä ilmi tutkimuksen tekijät. (Hirsjärvi 2003, 27.) Pidin koko työn tekemisen aikana tärkeänä kunnioittaa lähdeaineistoja, mikä onkin tutkimuksen tekemisen eettisten periaatteiden mukaista. Poimin tutkimuksista kaikki syrjäytymisen ja nuorisoriikollisuuden taustatekijöihin liittyvät tulokset vääristelemättä ja kopioimatta sisältöä ja otin mukaan myös tulokset, jotka eivät sopineet alkuperäisiin oletuksiini. Kriittisyys oman tutkimuksen tekoa ja saatuja tuloksia kohtaan on yksi tieteenteon

yleisistä ohjeista (Hirsijärvi 2003, 24). Dokumentoin työskentelyäni päiväkirjamuodossa koko opinnäytteen tekemisen ajan. Tarkka dokumentointi onkin systemaattisen kirjallisuuskatsauksen eettisyyden kannalta erittäin merkittävää. (Johansson 2007, 7).

Tutkimuksen teon tarpeellisuutta ja eettisyyttä pohdittaessa on tärkeää miettiä kenen tarpeeseen tutkimus tehdään (Hirsijärvi 2003, 26). Syrjäytymisestä ja nuorisorikollisuudesta on tehty verrattain paljon tutkimuksia. Työlleni oli kuitenkin työyhteisön tarve, sillä uusimpien tutkimusten tuloksia ei ole vielä koottu ja vertailtu samassa yhteydessä. Valitsemalla uusia tutkimuksia ja vertailemalla sellaisia tutkimuksia, joita ei ole vielä juurikaan käytetty katsauksissa pyrin saamaan opinnäytteelleni lisää uutuusarvoa.

10.3 Ammatillinen kasvu opinnäytetyöprosessissa

Opinnäytetyötä pohtiessani tärkeimmäksi kriteeriksi muodostui, että työn pitää olla työelämälähtöinen. Opinnäytetyöohjaajani kautta sain tietää, että Icehearts ry:llä on useita tutkimustarpeita. Ensimmäinen aiheeni ei juurikaan herättänyt ajatusprosesseja, joten vaihdoin aihetta kuukauden prosessoinnin jälkeen. Keskustelussa yhteistyötahoni kanssa löysimme uuden aiheen, jolle Iceheartsilla oli tarve ja joka sopi kiinnostuksenkohteisiini. Tärkeä kriteeri aiheen valinnalle oli myös työn hyödyllisyys ammatillisesti tulevaisuudessa lastensuojelutyössä.

Olen tyytyväinen aihevalintaani, sillä minua on aina kiinnostanut kehityspsykologia. Opinnäytteen teko antoi minulle sopivan tilaisuuden tutustua lasten ja nuorten kehitykseen. Prosessi on vaatinut paljon sisäistä kasvamista, sillä useat tutkimusten tapauskertomukset ovat herättäneet paljon tunteita. Toisinaan vaati hetken aikaa koota ajatukset, jotta kykenin taas käsittelemään aineistoja ammatillisesti ja objektiivisesti.

Koin opinnäytetyöprosessini melko haasteelliseksi etenkin työnteon kanssa yhteen sovitettavaksi. Huomasin, että tarvitsin paljon työstämis- ja prosessointiaikaa. Valitsemani aihe oli sekä erittäin laaja, että ajatuksia herättävä. Perusrunko opinnäytetyölleni muotoutui melko nopeasti, mutta sisältöjen määrittäminen jatkui

koko opinnäytetyöprosessin ajan. Jouduin työn tekemisen myötä tekemään paljon rajauksia ja pohtimaan, mikä on oleellista tutkimuskysymykseni kannalta, jotta työstä ei tulisi liian laaja.

Opinnäytetyöprosessissa opin huolellisen suunnittelun ja pitkäjänteisyyden tärkeyden. Jouduin työskentelyn aloittamisvaiheessa tarkentamaan suunnitelmaani, jotta kykenin työskentelemään johdonmukaisesti ja eettisesti. Toisaalta huolellinen suunnitelma ei poista prosessikirjoittamisen luonnetta ja jatkuvan suunnittelun ja rajausten tekemistä opinnäytteessä. Opinnäytetyöprosessini viivästyi hieman valmistumisaikataulustani kestäen hieman yli vuoden. Aineistojen laadukkaan läpikäymisen takaamiseksi lisäaika opinnäytteen tekemiseen oli kuitenkin mielestäni perusteltua. Olin myös aikataulujen suhteen yhteydessä sekä yhteistyötahooni, että kouluun, mikä onkin tutkimus- ja kehittämistyön etiikan mukaista (Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä 2010, 12). Viivästyminen ei aiheuttanut haittaa yhteistyötaholle.

Olen eri työskentelyvaiheissa ollut tiivistä yhteydessä yhteistyötahoni kanssa ja kysynyt heiltä palautetta, toiveita ja parannusehdotuksia työhöni. Olen prosessin aikana oppinut ottamaan huomioon sekä opinnäytetyöseminaareissa, että yhteistyöltäni saamani ehdotukset tehden kuitenkin tutkijana viime kädessä omat rajaukset ja päätökset. Yhteistyötaholta saamani palaute on ollut rakentavaa ja positiivista. Teemu Vartiamäen mukaan työni tuottaa Icehearts ry:lle heidän tarvitsemaansa tietoa, jota he voivat käyttää kasvattajien koulutuksissa sekä tukena erilaisissa yhteistyötahojen palaverissa. Teemu Vartiamäki on luvannut välittää opinnäytetyöni Icehearts ry:n intranetin sivuille heidän henkilökuntansa käytettäväksi. Olemme myös sopineet, että käyn esittelemässä työtäni sopivan tilaisuuden tullessa esimerkiksi Icehearts ry:n johtoryhmän tapaamisessa tai muussa Icehearts ry:n tilaisuudessa.

Ammatillisen kasvun suurena tukena ovat olleet lukuisat keskustelut yhteistyötahoni kanssa. Heidän avullaan olen oppinut ajattelemaan asioita uudesta näkökulmasta. Heiltä olen myös saanut tukea opinnäytteen haasteisiin liittyen sekä luottamusta itseeni ammatillisena kirjoittajana ja tutkijana.

Opinnäytetyöni tuotti minulle lisää asiakastyön osaamista. Sain paljon tietoa lasten ja nuorten syrjäytymisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen taustalla olevista tekijöistä. Opin tarkemman kehityspsykologiaan tutustumisen myötä ymmärtämään lapsen käyttäytymisen taustalla vallitsevia prosesseja. Tärkein oppi oli kuitenkin vuorovaikutuksen tärkeys lapsen kehityksessä. Joskus aikuiset voivat omalla vuorovaikutuksellaan jopa vahvistaa lapsen epäsuotuisaa käyttäytymistä. Aikuisilla on kuitenkin positiivisella huomiolla ja johdonmukaisella ja lämpimällä kasvatuksella mahdollisuus ohjata lapsen kasvua suotuisaan suuntaan. Näiden huomioiden avulla olen oppinut työssäni lastensuojelussa pohtimaan mitä lapsi oikeasti tarvitsee juuri tällä hetkellä. Uskon katsauksen teon myötä oppineeni kohtaamaan lapset ottaen paremmin huomioon lapsen käyttäytymisen taustalla vaikuttavia tekijöitä ja säätelemään omia reaktioitani vaikeissa tilanteissa.

Opinnäytetyön myötä tutkimuksellinen osaamiseni vahvistui. Opin tekemään kirjallisuuskatsauksen vaiheittain. Sen myötä opin myös pitkäjänteistä työskentelyä, jota prosessikirjoittaminen vaatii. Opin löytämään keinoja, joilla pääsen eteenpäin työnteon takkuilla. Myös päiväkirja oli suuri apu prosessissa, sillä sen avulla kykenin refleктоimaan työni eettisyyttä ja kehittymistäni tutkijana työn teon aikana. Kaiken kaikkiaan opinnäytetyö oli prosessi, joka kehitti minua tutkijana ja jonka myötä sain lisää esiintymisvarmuutta. Prosessin kuluessa olen kasvanut entistä herkemmäksi, vahvemmaksi ja ymmärtäväisemmäksi sosiaalialan ammattilaiseksi.

LÄHTEET

- Aaltonen, Mikko & Kivivuori Janne 2009. Yksilökohtaiset ominaisuudet, syrjäytyminen ja rikollisuus. Teoksessa Janne Kivivuori (toim.) Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus: Suomessa tehdyn tutkimuksen ja katvealueiden kartoitusta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 19–24.
- Broberg, Anders; Almqvist, Kerstin & Tjus, Tomas 2005. Kliininen lapsipsykologia. Helsinki: Edita.
- Eduskunnan tarkistusvaliokunta 2013. Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkistusvaliokunnan julkaisu 1/2013. Saatavana verkkojulkaisuna. https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/julkaisut/Documents/trvj_1+2013.pdf
- Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4/2013. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Haapasalo, Jaana 2006. Kasvuympäristön varhaiset riskitekijät rikollisen käyttäytymisen kehityksessä. Teoksessa Päivi Honkatukia ja Janne Kivivuori (toim.) Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 221. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisu 66. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisu 33. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 132–160. Saatavana verkkojulkaisuna. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152459/221_Honkatukia_Kivivuori_2006.pdf?sequence=1
- Hirsijärvi, Sirkka 2003. Tieteelliselle tutkimustyölle asetetut vaatimukset. Teoksessa Sirkka Hirsijärvi, Pirkko Remes & Paula Sajavaara. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi, 23-28.
- Hotulainen, Risto; Kuorelahti, Matti; Lappalainen, Kristiina & Tanskanen, Jarto 2010. Lasten ja nuorten sosio-emotionaaliset vaikeudet - mikä avuksi? Opetushallitus. Viitattu 4.2.2016 <http://wanda.uef.fi/tkk/projektit/sosemot/teoria.php>

- Hurme, Helena 2001. Perhe kehityksen kontekstina. Teoksessa Paula Lyytinen, Mikko Korkiakangas & Heikki Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Helsinki: WSOY, 139–156.
- Icehearts 2013. Icehearts pähkinänkuoressa. Viitattu 27.3.2015 <http://www.icehearts.fi/icehearts.html>
- Johansson, Kirsi 2007. Kirjallisuuskatsaukset – huomio systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen. Teoksessa Kirsi Johansson, Anna Axelin, Minna Stolt & Riitta-Liisa Ääri (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen 2007. Turku: Turun yliopisto, 3–9.
- Jokela, Markus 2006. Perimä ja ympäristö antisosiaalisuuden kehityksessä. Teoksessa Päivi Honkatukia ja Janne Kivivuori (toim.) Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja 33. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 97–122. Saatavana verkkojulkaisuna. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152459/221_Honkatukia_Kivivuori_2006.pdf?sequence=1
- Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.) 2001. Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 20. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 125–151.
- Keltinkangas-Järvinen 2008. Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys. Helsinki, WSOY
- Keltinkangas-Järvinen 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.
- Keltinkangas-Järvinen & Mulla, Sari 2014. Maailman paras koulu? Helsinki: WSOY.
- Kivivuori, Janne 2009. Johdanto. Teoksessa Janne Kivivuori (toim.) 2009. Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus: Suomessa tehdyn tutkimuksen ja katvealueiden kartoitusta. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1-6.
- Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä 2010: opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu

- Korkiakangas, Mikko 2001. Sosiaalisen kognition kehitys. Teoksessa Paula Lyytinen, Mikko Korkiakangas & Heikki Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityopsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Helsinki: WSOY, 188–201.
- Laki nuorista rikoksentekeijöistä 262/1940. Viitattu 30.11.2015 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1940/19400262>
- Nurmi, Jari-Erik, Ahonen, Timo; Lyytinen, Heikki; Lyytinen, Paula; Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2014. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: PS-kustannus.
- Nuorisolaki 27.1.2006/72. Viitattu 30.11.2015 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072>
- Poikkeus, Anna-Maija 2001. Lasten toverisuhteet ja sosiaaliset taidot. Teoksessa Paula Lyytinen, Mikko Korkiakangas & Heikki Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityopsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Helsinki: WSOY, 122–138.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. Sisällönanalyysi. Kvali-MOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 27.3.2015 http://www.fsd.uta.fi/metelmaopetus/kvali/L7_3_2.html
- Salmi, Venla 2006. Sosiaalinen pääoma ja nuorisoriikollisuus. Teoksessa Päivi Honkatukia ja Janne Kivivuori (toim.) Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 33. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 187–210.
- Salmi, Venla 2015. Nuorisoriikollisuus. Tietopankki. Portti vapauteen. Viitattu 29.3.2015. <http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2457/nuorisoriikollisuus>
- Salminen, Ari 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkisjohtaminen 4. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Salmivalli, Christina 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Sinkkonen, Jari 2012. Isäksi ensi kertaa. Helsinki: WSOY.
- Sipilä, Jorma & Österbacka, Eva 2013. Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Valtiovarainministeriön julkaisuja 11/2013. Valtiovarainministeriö: Helsinki. Saatavana myös verkkojulkaisuna. Viitattu 27.3.2015 http://www.2014.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/08_muut_julkaisut/20130408Enem-mae/perhe_NETTI.pdf
- Stolt, Minna & Routasalo, Pirkko 2007. Tutkimusartikkelien valinta ja käsittely. Teoksessa Kirsi Johansson, Anna Axelin, Minna Stolt & Riitta-Liisa Ääri (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen 2007. Turku: Turun yliopisto, 58–70.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015a. Nuorten syrjäytyminen. Syrjäytyminen ja osallisuus. Elinolot ja hyvinvointi. Hyvinvointipolitiikka. Viitattu 27.3.2015 <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointipolitiikka/elinolot-ja-hyvinvointi/syrjaytyminen-ja-osallisuus/nuorten-syrjaytyminen>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015b. Psykososiaalinen kehitys. Lastenneuvolan käsikirja. Viitattu 9.2.2015 <https://www.thl.fi/web/lastenneuvola-kasikirja/lastenneuvolatyon-perusteet/tavoitteet/psykososiaalinen-kehitys>
- Vartiamäki, Teemu & Niemelä, Miika 2010. Icehearts – koulun kyljessä. Vantaa: Icehearts ry

LIITE 1: Kirjallisuuskatsauksen tutkimukset

- Ellonen, Noora 2008. Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen. Helsinki: Nuorisotutkimusseura
- Elonheimo, Henrik 2010. Nuorisorikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovitelu. Turun Yliopiston julkaisuja. Sarja C 299. Turku: Turun yliopisto. Saatavana verkkojulkaisuna. <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/59505/AnnalesC299Elonheimo.pdf>
- Heino, Tarja 2007. Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Helsinki: Stakes.
- Kuula, Tarja & Marttunen, Matti. Laitoksessa rikosten vuoksi. Selvitys alaikäisenä vastentahtoisesti huostaan otetuista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 89. Humanistisen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 12. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Saatavana verkkojulkaisuna. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152525/89_laitoksessa.pdf?sequence=1 ??
- Lämsä, Anna-Liisa 2009. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulu: Oulun yliopisto.
- Manninen, Marko 2013. Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste. Tutkimus 112. Helsinki: THL.
- Myrskylä, Pekka 2011. Hukassa- keitä ovat syrjäytyneet nuoret. Eva analyysi 1.2.2012 Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta
- Rytkönen, Minna 2013. Kehityskulkuja ja väliintuloja. Ekologinen näkökulma vakavan väkivallanteon tehneiden nuorten sosioemotionaalisen terveyden kehitykseen. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Saatavana verkkojulkaisuna. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1174-2/urn_isbn_978-952-61-1174-2.pdf
- Äärelä, Tanja 2012. ”Aika paljolla vaikuttaa minkälainen ilme opettajalla on naamalla.” Nuoret vangit kertovat peruskouluajoistaan. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.